

Joanna Narodowska ■

Korelacja pomiędzy agresją wobec zwierząt a agresją wobec ludzi w świetle badań aktowych

The Correlation Between Aggression Towards Animals and Aggression Towards People in the Light of Records Research

Kobieta, koń i drzewo hikory – im bardziej je bijesz, tym stają się lepsze.

Amerykańskie przysłowie ludowe

*Młode panie, nigdy nie wiążcie się z młodymi mężczyznami,
którzy źle traktują swoje zwierzęta, bo jeśli zostaniecie ich żonami,
to będą was źle traktować.*

Pastor George Cannon, XIX w.

Streszczenie: W angielskojęzycznej literaturze kryminologicznej wskazuje się, iż sprawcy znęcania się stosują również przemoc wobec zwierząt domowych jako tzw. obiektu zastępczego. Brak jest natomiast rodzimych badań empirycznych potwierdzających lub falsyfikujących hipotezę o istnieniu takiej korelacji. Głównym celem niniejszego opracowania była próba ustalenia, na podstawie wyników przeprowadzonych badań własnych, czy istnieje relacja pomiędzy zjawiskiem agresji wobec zwierząt a tendencją do zachowań agresywnych wobec ludzi. Przedmiotem analizy była treść akt sądowych prawomocnie zakończonych postępowań karnych o przestępstwa z art. 35 ustawy o ochronie zwierząt. Na podstawie przyjętych kryteriów wyselekcjonowano sprawy karne, w których stwierdzono, że zachodzi może relacja pomiędzy stosowaniem przez sprawców agresji wobec zwierząt oraz wobec ludzi. Na podstawie danych osobopoznawczych sprawców oraz opinii sądowo-psychiatrycznych sporządzonych

na potrzeby postępowania karnego zaprezentowano cechy charakteryzujące badaną populację oraz wskazano czynniki, które mogły odgrywać istotną rolę w genecie zachowań agresywnych.

Słowa kluczowe: agresja, przemoc wobec ludzi, przemoc wobec zwierząt, sprawcy.

Abstract: In the English-language literature, it is indicated, that the perpetrators of domestic violence very often use violence against animals. At the same time, there is no Polish research confirming or falsifying the hypothesis of the existence of such a correlation. Therefore, the main aim of this work was to define, on the basis of the results of the author's research, is there any relationship between the phenomenon of aggression towards animals and the propensity to be aggressive towards people. The author analyses the contents of the court records in criminal cases concerning Art. 35 of the Act on the Protection of Animals. The research included criminal proceedings instituted against persons accused of a prohibited act in the form of animal killing or violence against animals. On the basis of the established criteria, the author selected criminal cases, in which there may have occurred the relation between the use of violence by perpetrators against animals and people. The personal and cognitive data of selected perpetrators as well as psychiatric opinions allowed presenting the characteristics of the analysed population and identify factors that could play an important role in the origin of acts of aggression.

Keywords: aggression, violence towards people, violence towards animals, perpetrator of violence.

1. Zagadnienia wprowadzające

1.1. Status quaestionis

Problematyka prawnej ochrony zwierząt wpisuje się w obszar badawczy tzw. zielonej kryminologii (ekokryminologii). Zauważyć należy, że *green criminology* to w Polsce relatywnie nowa perspektywa kryminologicznych dociekań¹, natomiast problematyka przestępstw z użyciem przemocy wobec osób jest klasycznym obszarem badań kryminologicznych. Autorka niniejszego opracowania podjęła się zbadania związków pomiędzy zjawiskiem stosowania agresji wobec zwierząt a tendencją do stosowania agresji wobec ludzi.

Po raz pierwszy na możliwość występowania relacji będących przedmiotem analizy zwrócono uwagę w anglosaskiej literaturze kryminologicznej. Za pierwszy

¹ Wśród dotychczasowych nielicznych publikacji poświęconych tej problematyce można wymienić m.in.: W. Pływaczewski, A. Nowak, M. Porwisz (red.), *Przeciwdziałanie międzynarodowej przestępczości przeciwko środowisku naturalnemu z perspektywy organów ścigania*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2017; J. Narodowska, *Przestępstwa kłusownictwa rybackiego na wodach śródlądowych. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej WPiA UWM, Olsztyn 2016; W. Pływaczewski (red.), *Prawnokarne i kryminologiczne aspekty ochrony środowiska*, Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej WPiA UWM, Olsztyn 2012; W. Pływaczewski, M. Kotowska (red.), *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych*, Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej WPiA UWM, Olsztyn 2011; M. Grzyb, *Zielona kryminologia*, „Archiwum Kryminologii” 2011, t. XXXIII, s. 7–26.

głos naukowy poświęcony tej tematyce uznaje się artykuł Jamesa S. Huttona, *Animal abuse as a diagnostics approach in social work*². Autor ten na podstawie wyników badań przeprowadzonych w Wielkiej Brytanii zwrócił uwagę, iż ujawnienie znęcania się nad zwierzęciem domowym może stanowić narzędzie do wczesnej identyfikacji przemocy wobec członków rodziny.

Czołowym amerykańskim badaczem tej problematyki jest Frank R. Ascione z Utah State University. Wśród jego licznych publikacji na ten temat wymienić można m.in.: *Cruelty to Animals and Interpersonal Violence. Readings in Research and Application, Child Abuse, Domestic Violence and Animal Abuse. Linking the Circles of Compassion for Prevention and Intervention, Children and Animals. Exploring the Roots of Kindness and Cruelty, The International Handbook of Animal Abuse and Cruelty. Theory, Research and Application*³.

Ponadto problematykę relacji pomiędzy agresją wobec zwierząt a agresją wobec ludzi podjęto m.in. w następujących opracowaniach: Linda Merz-Perez, Kathleen M. Heide, *Animal Cruelty. Pathway to Violence against People*, Amy J. Fitzgerald, *Animal Abuse and Family Violence: Researching the Interrelationships of Abusive Power*, Christopher Blazina, Güler Boyraz, David Shen-Miller, *The Psychology of the Human-Animal Bond. A Resource for Clinicians and Researchers*, Eleonora Gullone, *Animal Cruelty, Antisocial Behaviour and Aggression. More than a Link*⁴.

Autorzy wyżej wymienionych publikacji podkreślają, iż przemoc wobec zwierząt stanowi swoistą ścieżkę do przemocy wobec ludzi. Przejawiana w okresie dorastania, może prowadzić do późniejszej agresji wobec ludzi. Ta forma przemocy jest nie tylko oznaką deficytów osobowościowych, lecz również symptomem głębszych zaburzeń rodziny, w szczególności o charakterze przemocowym. Stosunek jednostek do zwierząt jest bowiem odbiciem stosunku do ludzi. Każdy, kto traktuje życie jakiegokolwiek żywej istoty jako bezwartościowe, jest zagrożony przyswojeniem idei, iż życie człowieka jest również bezwartościowe. W literaturze amerykańskiej wskazuje się,

² J.S. Hutton, *Animal abuse as a diagnostics approach in social work*, w: A.H. Katcher, A.M. Beck (red.), *New Perspectives on Our Lives with Companion Animals*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1983, s. 444-447.

³ R. Lackwood, F.R. Ascione, *Cruelty to Animals and Interpersonal Violence. Readings in Research and Application*, Purdue University Press, West Lafayette 1998; F.R. Ascione, Ph. Arkow (red.), *Child Abuse, Domestic Violence and Animal Abuse. Linking the Circles of Compassion for Prevention and Intervention*, Purdue University Press, West Lafayette 1999; F.R. Ascione, *Children and Animals. Exploring the Roots of Kindness and Cruelty*, Purdue University Press, West Lafayette 2005; *idem* (red.), *The International Handbook of Animal Abuse and Cruelty. Theory, Research and Application*, Purdue University Press, West Lafayette 2007.

⁴ L. Merz-Perez, K.M. Heide, *Animal Cruelty. Pathway to Violence against People*, Altamira Press, Walnut Creek, CA 2004; A.J. Fitzgerald, *Animal Abuse and Family Violence: Researching the Interrelationships of Abusive Power*, Edwin Mellen Press, Lewiston, NY 2005; C. Blazina, G. Boyraz, D. Shen-Miller (red.), *The Psychology of the Human-Animal Bond. A Resource for Clinicians and Researchers*, Springer, New York 2011; E. Gullone, *Animal Cruelty, Antisocial Behaviour and Aggression. More than a Link*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2012.

iż przemoc wobec zwierząt może być wstępem do najpoważniejszych przestępstw z użyciem przemocy, np. zgwałceń, czynów o charakterze pedofilskim, spowodowania uszczerbku na zdrowiu, zabójstw. Najczęściej odnotowuje się natomiast relacje pomiędzy przemocą wobec zwierząt a przemocą domową. Sprawcy ci stosują przemoc wobec zwierząt domowych jako tzw. obiektu zastępczego. Kryminolodzy amerykańscy sformułowali nawet pojęcie „triady przemocy domowej” (*A Triad of Family Violence*), która obejmuje przemoc wobec partnera, dzieci i zwierząt domowych (*Partners, Childrens, Pets*)⁵.

W ostatnich latach zagadnienie relacji pomiędzy stosowaniem przemocy wobec zwierząt a przemocą względem ludzi coraz częściej jest przedmiotem badań kryminologicznych. Przytoczyć należy wyniki badań, które zostały przeprowadzone w trzech krajach: Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, Kanadzie oraz Australii. Pomimo iż dobór próby badawczej oraz zastosowane metody badawcze różniły się od siebie w poszczególnych krajach, to uzyskane wyniki prowadziły do podobnych konkluzji. Ustalono, że od 11,8 do 39,4% kobiet dotkniętych przemocą domową objętych badaniem zgłosiło, że sprawca groził wyrządzeniem krzywdy bądź zabiciem ich zwierzęcia „towarzyszącego”. Od 25,6 do 79,3% kobiet twierdziło, że sprawca uśmiercił ich zwierzę bądź znęcał się nad nim. Ponadto z badań wynika, iż od 18 do 48% z tych kobiet opóźniało swoje odejście lub nie zdecydowało się na opuszczenie partnera, który stosował przemoc z obawy o swoje zwierzę⁶.

Jak wskazuje powyższy przegląd *status quaestionis*, problematyka relacji pomiędzy zjawiskami przemocowymi wobec zwierząt i ludzi jest przedmiotem wielu opracowań. Tematykę tą podejmują zarówno kryminolodzy, jak i socjologowie, psychologowie, lekarze oraz weterynarze. W polskim piśmiennictwie kryminologicznym materia ta znajduje się natomiast niejako na uboczu głównych rozważań dotyczących zjawiska przemocy. Chyba jedyną publikacją poświęconą tej tematyce jest praca Barbary Błońskiej, *Przemoc wobec zwierząt jako sygnał przemocy wobec kobiet i dzieci*⁷. Autorka omawia w nim wyniki zagranicznych badań w tym zakresie, podkreślając jednocześnie, iż mają one charakter szczątkowy, z czym jednak trudno się zgodzić. Niewątpliwie brak jest natomiast dotychczas rodzimych badań empirycznych potwierdzających lub falsyfikujących hipotezę o istnieniu takiej korelacji. Artykuł niniejszy stanowi zatem próbę zapełnienia luki w tym zakresie wiedzy kryminologicznej.

⁵ S. DeGue, *A triad of family violence. Examining overlap in the abuse of children, partners and pets*, w: Ch. Blazina, G. Boyraz, D. Shen-Miller (red.), *The Psychology of...*, op. cit., s. 245.

⁶ Wyniki badań przytoczono za: E. Gullone, *Animal Cruelty, Antisocial Behaviour and Aggression. More than a Link*, The Palgrave Macmillan 2012, <https://books.google.pl/books?id=JCee33wExSoC&pg=PT138&dq=PT138&dq=flynn+2000+aggression&source=bl&ots=q7X8CRfkRe&sig=6L18hHgiIne8siQE16eePi5cvYk&hl=pl&sa=X&ved=0ahUKewj7-dmD2erUAhWIO5oKHWD6BsgQ6AEI-IzAA#v=onepage&q=flynn%202000%20aggression&f=false> [dostęp: 12.05.2017].

⁷ B. Błońska, *Przemoc wobec zwierząt jako sygnał przemocy wobec kobiet i dzieci*, w: Akademia Praw Kobiet, *O przemocy wobec kobiet. Wykłady*, Fundacja Feminoteka, Warszawa 2015, s. 8–24.

1.2. Pojęcie agresji i przemocy

Analiza przedmiotowego zagadnienia wymaga na wstępie zdefiniowania podstawowych pojęć, takich jak przemoc i agresja, oraz wskazania relacji, jakie występują pomiędzy tymi terminami. Przemoc i agresja rozpatrywane mogą być zasadniczo na trzech płaszczyznach: prawnej, kryminologicznej oraz psychologicznej.

Agresja w ujęciu leksykalnym oznacza „zachowanie zmierzające do wywołania niezadowolenia lub gniewu na rzeczach”⁸. W literaturze agresja pojmowana jest na dwa sposoby. Pierwszy z nich – obiektywny – koncentruje się na skutkach wywołanych zachowaniem agresywnym, które powodują określoną szkodę fizyczną lub psychiczną. Podejście subiektywne uwypukla „stronę podmiotową” osoby działającej, jej stan emocjonalny oraz występujący u niej zamiar spowodowania bólu lub cierpienia u innej osoby⁹. Psychologiczne ujęcie agresji oznacza „wszelkie czynności mające na celu zrobienie szkody i spowodowanie utraty cenionych społecznie wartości, zadawanie bólu fizycznego lub spowodowanie cierpienia moralnego innemu człowiekowi”¹⁰. Zachowania agresywne podzielono zasadniczo na trzy typy agresji: instrumentalną (jest środkiem do realizacji określonego celu), ekspresywną (jest reakcją wroga wynikającą ze złości, strachu, poirytowania), wewnątrzgatunkową (przejawia się w kontaktach międzyludzkich)¹¹. Inne podziały to agresja jawna (uzewnętrzzona) lub ukryta (myśli, wyobrażenia). Kolejne koncentrują się na formie, w jakiej uzewnętrzzniane są zachowania agresywne. Agresja fizyczna polega na użyciu środków fizycznych w celu wywołania szkód o takim samym charakterze, natomiast agresja werbalna przejawia się użyciem środków językowych, które mają za zadanie wywołanie u ofiary niepożądanego stanu emocjonalnego (strach, lęk, zniszczenie lub zranienie ego, znieważenie)¹².

Przemoc w ujęciu leksykalnym to „siła przeważająca czyjąś siłę, fizyczna przewaga wykorzystywana do czynów bezprawnych dokonywanych na kimś, czyny bezprawne dokonane z użyciem fizycznego przymusu, gwałt”¹³. Wąskie rozumienie terminu przemoc oznacza posługiwanie się przez sprawcę siłą fizyczną, szerokie ujęcie obejmuje także inne przejawy przymusu, takie jak groźba użycia siły. Zauważyć należy, że większość występujących w doktrynie definicji tego pojęcia podkreśla,

⁸ M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego*, t. I, PWN, Warszawa 1979, s. 17.

⁹ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Wydawnictwo Arche, Gdańsk 2001, s. 263.

¹⁰ A. Frączek, *Czynności agresywne jako przedmiot eksperymentalnej psychologii społecznej*, w: A. Frączek (red.), *Studia nad psychologicznymi mechanizmami czynności agresywnych*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1979, s. 13.

¹¹ K. Linowski, I. Wysocki, *Agresja, autoagresja i przemoc w życiu człowieka. Przyczyny, przejawy, przeciwdziałanie i resocjalizacja*, Politechnika Radomska, Radom 2012, s. 21, 22.

¹² Zob. M. Peisert, *Formy i funkcje agresji werbalnej. Próba typologii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004, s. 23–25.

¹³ M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego*, t. II, PWN, Warszawa 1979, s. 986.

że istotą przemocy jest użycie siły fizycznej¹⁴. W ujęciu kryminologicznym pod pojęciem przemocy rozumie się „użycie siły fizycznej wobec człowieka lub groźbę jej użycia, jeżeli zamiar sprawcy obejmuje wyrządzenie szkód fizycznych w postaci śmierci lub uszkodzenia ciała, bez względu na to, czy działanie sprawcy stanowiło cel sam w sobie, czy też miało charakter instrumentalny”¹⁵. Przemoc stanowi również kluczowe pojęcie wyróżniające kryminologiczną kategorię przestępstw z użyciem przemocy, do której zalicza się cztery grupy przestępstw ujętych w kodeksie karnym¹⁶. Są to: przestępstwa, które w ustawowych znamionach mają znamię „przemoc”; przestępstwa, które w ustawowych znamionach mają znamię „czynna napaść”; przestępstwa, które w ustawowych znamionach mają znamię „znęcanie się fizyczne”; przestępstwa, które nie zawierają w ustawowych znamionach żadnego z wyżej wymienionych określeń, jednak popełnione mogą być przy użyciu przemocy w rozumieniu kryminologicznym (np. bójka, pobicie)¹⁷.

Zauważa się, że pojęcie przemoc nie jest synonimem agresji. Kryminologiczne rozumienie przemocy ogranicza się wyłącznie do fizycznych postaci agresji. Pozostaje tym samym w stosunku podrzędności względem pojęcia agresja¹⁸. Mając na względzie powyższe, na potrzeby niniejszego opracowania posłużono się terminem przestępstwa agresywne, do których zaliczane będą zachowania związane *stricte* z użyciem siły fizycznej, oraz zachowania agresywne w postaci agresji werbalnej (m.in. znieważenie, znęcanie psychiczne)¹⁹.

1.3. Status prawny zwierzęcia

Przepis art. 1 ust. 1 ustawy o ochronie zwierząt²⁰ stanowi wprost, że zwierzę jest istotą żyjącą, zdolną do odczuwania cierpienia i nie należy go traktować jak rzeczy. Człowiek jest mu winien poszanowanie, ochronę i opiekę. Z tego właśnie powodu ustawa wprowadza szczególną ochronę prawnokarną zwierząt, której, z oczywistych powodów, nie podlegają rzeczy (zabijanie, znęcanie się, brak właściwej opieki

¹⁴ K. Krajewski, *O pojęciu przemocy w kryminologii*, „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne” 1988, t. XIX, s. 77.

¹⁵ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, *op. cit.*, s. 262.

¹⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1137 z późn. zm.), zwana dalej k.k.

¹⁷ Por. J. Bryk, *Pojęcie przemocy w prawie karnym*, w: M. Binczycka-Anholcer (red.), *Przemoc i agresja jako zjawiska społeczne*, Polskie Towarzystwo Higieny Psychiatrycznej, Warszawa 2003, s. 100, 101; A. Witkowska-Paleń, *Przemoc w ujęciu kryminologicznym. Zarys problematyki*, w: W. Sajdek, T. Mróz (red.), *Przemoc jako przedmiot rozważań i badań*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2013, s. 147–150.

¹⁸ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, *op. cit.*, s. 265.

¹⁹ Klasyfikacja przyjęta za D. Wójcik, *Przestępczość i sprawcy przestępstw z użyciem agresji*, „Archiwum Kryminologii” 1991, t. XVII, s. 78, 79.

²⁰ Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (t.j. Dz.U. z 2013 r. poz. 856 z późn. zm.), zwana dalej u.o.z.

i warunków bytowania itd.). Jedynie w niektórych stosunkach cywilnoprawnych, w kwestiach nieuregulowanych w powyższej ustawie, do zwierząt stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące rzeczy²¹.

Na gruncie art. 35 u.o.z. spenalizowane zostały czyny polegające na uśmiercaniu zwierząt z wyjątkami przewidzianymi w art. 6 ust. 1 oraz na znęcaniu się nad zwierzętami w typie podstawowym i kwalifikowanym (ze szczególnym okrucieństwem). W rozumieniu art. 6 ust. 2 u.o.z. znęcaniem się nad zwierzęciem jest zadawanie albo świadome dopuszczanie do zadawania bólu lub cierpienia zwierzętom. Jednocześnie ustawodawca podaje przykładowe formy takich zachowań. Zabieg legislacyjny w postaci użycia zwrotu „w szczególności” wskazuje, iż nie jest to zamknięty katalog zachowań (*numerus clausus*). Przyjąć należy, że czyn będzie wypełniał znamiona przestępstwa znęcania się nad zwierzętami z art. 35 u.o.z. nawet wówczas, gdy *modus operandi* sprawcy nie będzie mieścił się w ramach ustawowego katalogu, o ile powodować będzie ból lub cierpienie zwierzęcia²². Potwierdzeniem tego jest orzecznictwo Sądu Najwyższego²³, który stwierdził, że przestępstwo znęcania się nad zwierzęciem jest popełnione umyślnie, jeżeli sprawca obejmuje swoim zamiarem czynności wykonawcze kształtujące zabronione zachowanie, niezależnie od tego, czy swoim zachowaniem dążył do zadania cierpienia, czy też nie. Należy podkreślić, że jeżeli zachowanie wyczerpuje opis któregoś z punktów art. 6 ust. 2 u.o.z., to sąd nie musi ustalać, że spowodowało ono ból lub cierpienie, gdyż to sam ustawodawca przesądził, że zachowania wymienione w tych punktach są znęcaniem się, czyli powodują ból lub cierpienie. Pojęcie „szczególne okrucieństwo” zdefiniowane zostało w art. 4 pkt 12 u.o.z. jako podejmowanie przez sprawcę działań charakteryzujących się drastycznością form i metod, zorientowanych na zwiększenie cierpienia zadawanego zwierzęciu. W orzecznictwie²⁴ podkreśla się, że znamię to jest nieostre, a jego ocena każdorazowo musi być dokonana w kontekście konkretnego przypadku. Niemniej jednak judykatura podkreśla, że zwrot ten należy zestawiać z wyjątkowo nagannym, odrażającym, bestialskim sposobem działania sprawcy. Czyn polegający na znęcaniu się nad zwierzęciem wchodzi w zakres przestępstw agresywnych, gdyż intencją sprawcy jest zadanie zwierzęciu fizycznego bólu i cierpienia. W orzecznictwie podkreślono ponadto, że znęcanie się nad zwierzęciem, gdy motywem takiego zachowania jest także oddziaływanie na wolę człowieka (przymus), jest kategorią przestępstw z użyciem przemocy. W opisanej sytuacji przemoc jest skierowana przeciwko człowiekowi, natomiast siła fizyczna użyta wobec zwierzęcia. Powoduje to, że zachodzi podobieństwo w rozumieniu art. 115 § 3 k.k. pomiędzy przestępstwem

²¹ Zob. T. Gardocka, A. Gruszczyńska, *Status zwierzęcia. Zagadnienia filozoficzne i prawne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012, s. 176–178.

²² Tak też W. Radecki, *Ustawa o ochronie zwierząt. Komentarz*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2012, s. 224.

²³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 listopada 2009 r. (sygn. akt V KK 187/09, poz. 2262).

²⁴ Zob. też Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2016 r. (sygn. akt II KK 281/16).

z art. 35 u.o.z. oraz innymi przestępstwami z użyciem przemocy. Wątpliwość pojawić się może natomiast odnośnie do kwestii, czy znęcanie się nad zwierzęciem może stanowić formę sprawczą przestępstwa z art. 207 § 1 k.k. polegającego na znęcaniu się psychicznym. W doktrynie przyjmuje się, iż pod pojęciem tym rozumie się jednorazowe lub powtarzające się zachowanie polegające na umyślnym zadawaniu dotkliwych dolegliwości psychiczne ofiary, bez względu na pobudki, jakimi kierował się sprawca²⁵. W takim przypadku przemoc skierowaną na zwierzę uznać należy za „czynność zastępczą”, gdyż intencją sprawcy jest *de facto* wyrządzenie krzywdy moralnej człowiekowi²⁶. Do takiego poglądu przychyliła się judykatura, uznając, że umyślne uśmiercenie zwierząt należących do dzieci oskarżonego wypełniało znamiona przestępstwa znęcania się psychicznego z art. 207 k.k. Słusznie zauważono, że działanie sprawcy podyktowane było chęcią sprawienia przykrości członkom rodziny, zademonstrowania swej siły, poczucia bezkarności i podporządkowania ich swojej woli. Bez znaczenia był natomiast fakt, że przemoc skierowana została do zwierząt należących do pokrzywdzonych, ponieważ zachowanie sprawcy miało na celu oddziaływanie na świadomość i wolę członków rodziny²⁷.

2. Metodologia badań własnych

Na potrzeby niniejszego opracowania zastosowano metodę badawczą w postaci analizy treści dokumentów urzędowych, która pozwala na zebranie danych zarówno o charakterze ilościowym, jak i jakościowym. W zakresie badań kryminologicznych kluczowe znaczenie mają akta spraw karnych operujące danymi dotyczącymi przestępczości osądzonej, co pozwala na ustalenie rozmiarów przestępczości określanej jako zbiór osób uznanych przez sąd za przestępców²⁸.

Metoda badawcza zrealizowana została za pomocą techniki badań aktowych (obserwacji pośredniej). Materiałem badawczym była treść akt sądowych prawomocnie zakończonych postępowań karnych o przestępstwa z art. 35 u.o.z.

Narzędziem badawczym był autorski kwestionariusz badań składający się z 34 pytań pogrupowanych w pięć kategorii: postępowanie przygotowawcze, postępowanie sądowe (I instancji i II instancji), czyn sprawcy, pokrzywdzony przestępstwem, sprawca przestępstwa.

²⁵ V. Konarska-Wrzošek, *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 1999, s. 55.

²⁶ Sprawca ponosić będzie w tej sytuacji odpowiedzialność karną za oba czyny, tj. przestępstwo z art. 35 u.o.z. oraz przestępstwo z art. 207 k.k.

²⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 22 czerwca 2006 r. (sygn. akt II Aka 199/06), KZS, Nr 11, poz. 59.

²⁸ J. Błachut, *Problemy związane z pomiarem przestępczości*, Wolters Kluwer, Warszawa 2007, s. 231.

Przedmiotem badań w ujęciu prawnokarnym były przestępstwa z art. 35 u.o.z., który penalizuje zabicie zwierzęcia oraz znęcanie się nad nim w typie podstawowym oraz kwalifikowanym (ze szczególnym okrucieństwem). W ujęciu kryminologicznym przedmiotem badań było patologiczne zjawisko społeczne przejawiające się agresją wobec zwierząt.

Stosownie do powyższego przedmiotu badań celem badawczym była analiza, na podstawie danych zebranych w toku badań aktowych, związków pomiędzy tendencją do stosowania agresji wobec zwierząt a zachowaniami agresywnymi wobec ludzi.

W odniesieniu do przedmiotu badań głównym problemem badawczym było ustalenie, czy istnieje korelacja pomiędzy agresją wobec zwierząt oraz agresją wobec ludzi. Ponadto sformułowane zostały następujące szczegółowe problemy badawcze:

- czy sprawcy przestępstw znęcania się nad zwierzętami byli uprzednio karani, w szczególności za przestępstwa agresywne?
- jeśli tak, to jakiego rodzaju były to przestępstwa?
- czy możliwe jest wyszczególnienie cech wspólnych charakteryzujących sprawców stosujących agresję wobec zwierząt oraz ludzi?
- jakie czynniki odegrały wiodącą rolę w procesie kryminogenezy sprawców przestępstw agresywnych?

Główną hipotezą badawczą postawioną przez autorkę w kontekście podniesionych powyżej problemów badawczych było stwierdzenie, że istnieje korelacja pomiędzy agresją wobec zwierząt i agresją wobec ludzi. Analogicznie do sformułowanych szczegółowych problemów badawczych postawione zostały również następujące szczegółowe hipotezy badawcze:

- sprawcy przestępstw znęcania się nad zwierzętami byli w większości recydywistami kryminologicznymi w zakresie przestępstw agresywnych;
- wśród sprawców uprzednio karanych za przestępstwa agresywne dominowało przestępstwo znęcania się z art. 207§ 1 k.k.;
- możliwe jest wyszczególnienie cech wspólnych charakteryzujących sprawców stosujących agresję wobec zwierząt oraz ludzi;
- dominującą rolę w procesie kryminogenezy sprawców analizowanych przestępstw odgrywają czynniki psychologiczne.

Badaniami objęto 59 postępowań karnych wszczętych wobec 61 oskarżonych, którym postawiono zarzut popełnienia czynu zabronionego w postaci uśmiercenia lub znęcania się nad zwierzęciem (w tym dwóch oskarżonych było skazanych dwukrotnie za przestępstwo z art. 35 u.o.z.). Badania akt spraw karnych przeprowadzone zostały w pierwszej połowie 2017 r. w Sądzie Rejonowym w Olsztynie (II Wydziale Karnym oraz VII Wydziale Karnym). Zakres czasowy badań objął lata 1997–2016, czyli od wejścia w życie ustawy o ochronie zwierząt do momentu zakończenia badań za pełne lata kalendarzowe. Badaniami objęto wszystkie zapadłe w badanym okresie prawomocne orzeczenia (skazujące, warunkowo umarzające postępowanie, uniewinniające). W literaturze kryminologicznej podkreśla się, iż w przypadku wielu

rodzajów przestępstw odnotowuje się różnice w liczbie przestępstw popełnianych na obszarach wiejskich i miejskich²⁹. Zasygnalizować należy, że we właściwości miejscowej Sądu Rejonowego w Olsztynie znajdują się zarówno obszary zurbanizowane (miasto Olsztyn), jak i wiejskie (powiat olsztyński).

Podkreślić trzeba, że przeprowadzone badania mają charakter pilotażowy. Wyciągnięcie wniosków, które odnieść by można do szerszej zbiorowości sprawców przestępstwa znęcania się nad zwierzętami w Polsce, wymaga rozszerzenia próby badawczej na cały kraj³⁰.

Główna hipoteza badawcza zakładała, że istnieje relacja pomiędzy agresją wobec zwierząt oraz agresją wobec ludzi. W celu jej weryfikacji należało określić odsetek spraw, w których stwierdzić można powyższą relację, do ogólnej liczby spraw objętych badaniem. Aby wyselekcjonować sprawy potwierdzające tego typu powiązanie, przyjęto trzy kryteria doboru:

- kwalifikację prawną czynu – w tym samym postępowaniu karnym oskarżony sądzony był za czyn z art. 35 u.o.z. oraz przestępstwo agresywne;
- uprzednią karalność oskarżonego za czyn z art. 35 u.o.z. – był on uprzednio karany za przestępstwo agresywne;
- korelacja agresji wobec zwierząt i wobec ludzi ujawniona na podstawie materiału dowodowego zebranego w sprawie o przestępstwa z art. 35 u.o.z.

Pierwsze kryterium możliwe było do zweryfikowania już na podstawie samej kwalifikacji prawnokarnej zawartej w wyroku sądu, drugie na podstawie analizy karty karnej oskarżonego, trzecie wymagało przesłедzenia zebranego w sprawie materiału dowodowego, w szczególności zeznań świadków.

Na podstawie przyjętych kryteriów ustalono, iż:

- ze względu na kwalifikację prawną (kumulatywna kwalifikacja przestępstwa znęcania się nad zwierzętami i przestępstwa agresywnego) stwierdzono 15 spraw, w których osądzono 13 oskarżonych (w tym dwóch oskarżonych dwukrotnie);
- ze względu na uprzednią karalność oskarżonego za przestępstwo agresywne stwierdzono 12 spraw, w których osądzono 12 oskarżonych;
- ze względu na ujawnienie korelacji agresji wobec zwierząt i ludzi na podstawie zebranego materiału dowodowego w sprawach karnych było 21 spraw, w których osądzono 19 oskarżonych (w tym dwóch oskarżonych dwukrotnie)³¹.

²⁹ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, *op. cit.*, s. 215, 216.

³⁰ Zob. też P. Ostaszewski, *Statystyczny obraz przestępstwa znęcania się nad zwierzętami*, w: M. Mozgawa (red.), *Prawo w działaniu*, t. IX: *Sprawy karne*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 101–117.

³¹ W grupie tej mieściły się dwie wcześniejsze kategorie spraw, jak również sprawy, w których sprawca nie był uprzednio karany za przestępstwo agresywne, a badany czyn nie został opisany w postępowaniu karnym poprzez kumulatywną kwalifikację przestępstwa z art. 35 u.o.z. z przestępstwem agresywnym, jednak zebrany w sprawie materiał dowodowy pozwalał na stwierdzenie, że sprawca znęcania się nad zwierzętami stosował agresję wobec ludzi. Potwierdzeniem tego są zeznania świadków, którzy wskazywali, że sprawcy ci stosowali agresję fizyczną i werbalną wobec nich lub innych

Zaznaczyć należy, iż w wielu przypadkach powyższe kryteria się pokrywały. Na tym etapie badań należało z ogólnej liczby spraw karnych (25) spełniających przyjęte warunki doboru do dalszej analizy odrzucić orzeczenia uniewinniające z zarzutu popełnienia przestępstwa z art. 35 u.o.z. W dwóch sprawach sąd wydał bowiem wyrok uniewinniający³².

Zastosowanie powyższego zabiegu pozwoliło na wyselekcjonowanie prawomocnie zakończonych wyrokiem skazującym spraw karnych, wskazując na prawdopodobieństwo potwierdzenia głównej hipotezy, iż sprawcy wykazują tendencję do zachowań agresywnych zarówno wobec zwierząt, jak i wobec ludzi. Weryfikacja szczegółowych hipotez badawczych wymagała głębszej eksploracji wytypowanych spraw. W związku z uniewinnieniem dwóch oskarżonych od zarzutu popełnienia przestępstwa znęcania się dalszej analizie poddano 23 sprawy, co stanowi 38,9% wszystkich przebadanych. W powyższych postępowaniach karnych wyrok skazujący zapadł wobec 21 oskarżonych za czyn z art. 35 u.o.z. (w tym dwóch oskarżonych dwukrotnie)³³. W dalszej części opracowania wobec tych osób stosowane będzie pojęcie sprawca.

domowników. Zaistniałe zdarzenia nie były jednak zgłaszane organom ścigania. Znęcanie się nad zwierzęciem miało na celu oddziaływanie na sferę psychiki osób najbliższych, a zwierzę traktowane było jako „obiekt zastępczy”.

³² Jedynie na marginesie można pokrótce omówić dwie sprawy, których ze względu na uniewinnienie podejrzanego od zarzutu popełnienia przestępstwa z art. 35 u.o.z. nie można zaliczyć do analizowanego materiału badawczego. Zdaniem autorki można jednak również w tych sprawach dostrzec relację będącą przedmiotem badań. W pierwszej z nich zastosowano zasadę procesową *in dubio pro reo*. W uzasadnieniu wyroku wskazano, iż zebrany materiał dowodowy nie jest wystarczający do przypisania sprawcy umyślności działania, która jest przesłanką warunkującą odpowiedzialność karną za przestępstwo znęcania się nad zwierzęciem. Oskarżony argumentował, że do śmierci zwierzęcia, poprzez uderzenie go o podłogę, doszło w wyniku nieszczęśliwego wypadku podczas awantury domowej. Jednocześnie, jak wynika z akt sprawy, żona oskarżonego twierdziła, że mąż wielokrotnie, będąc pod wpływem alkoholu, wszczynał awantury, a swoją agresję wyładowywał, znęcając się nad zwierzęciem – należącym do niej psem (sygn. akt II K 1826/02). Drugiemu z uniewinnionych oskarżonych postawiono kilka zarzutów: znęcania się nad zwierzętami (art. 35 ust. 1a u.o.z.), polegającym na wrzuceniu do płonącego paleniska małych kaczek, psychicznego i fizycznego znęcania się nad żoną (art. 207 § 1 k.k.) oraz naruszenia nietykalności i znieważenia funkcjonariusza policji podczas pełnienia przez niego obowiązków służbowych (art. 222 § 1 k.k. i 226 § 1 k.k. w zw. z 11 § 2 k.k.). Do zdarzenia doszło podczas awantury domowej, w trakcie której interweniowała policja. Oskarżony był w stanie nietrzeźwości. Na potrzeby toczącego się postępowania karnego powołano biegłych psychiatrów na okoliczność ustalenia, czy oskarżony w trakcie zarzucanego mu czynu był poczytalny. Biegli sądowi ustalili, że *tempore criminis* był on poczytalny, jednak stwierdzono u niego zespół uzależnienia spowodowany używaniem alkoholu. Stwierdzono, iż alkohol nasila u niego skłonność do gwałtownych i impulsywnych zachowań. Sąd uniewinnił oskarżonego od zarzucanego mu czynu z art. 35 ust. 1a u.o.z. Uznano, że brak jest wystarczającego materiału dowodowego, aby uznać oskarżonego winnym znęcania się nad zwierzętami. Oskarżony nie przyznał się do zarzucanego mu czynu. Jego żona natomiast zeznała, iż do śmierci zwierząt nie doszło na skutek jej interwencji. Odnośnie do pozostałych zarzutów (art. 207 § 1 k.k.; 222 § 1 k.k. oraz 226 § 1 w zw. z 11 § 2 k.k.) zapadł wyrok skazujący (sygn. akt II K 827/09).

³³ Recydywę kryminologiczną stwierdzono w przypadku dwóch sprawców (sygn. akt II K 1177/01 i sygn. akt II K 1462/08 oraz sygn. akt II K 836/12 i II K 1401/12).

W pozostałych 34 badanych sprawach karnych o przestępstwo z art. 35 u.o.z. nie stwierdzono korelacji pomiędzy agresją wobec zwierząt oraz agresją wobec ludzi, więc nie uwzględniono ich w dalszych badaniach. Nie można jednak wykluczyć, że osoby te mogły popełnić przestępstwo agresywne w późniejszym okresie. Stwierdzenie tego nie było jednak możliwe w ramach przeprowadzonych według przyjętej metodologii badań.

3. Wyniki badań własnych

Materiał badawczy w postaci akt spraw karnych o przestępstwa z art. 35 u.o.z. nie był wystarczający, aby w pełni prześledzić „drogę życiową” wszystkich sprawców objętych badaniami. Dane zebrane na potrzeby prowadzonego postępowania karnego dostarczyły podstawowych informacji na temat: płci, wykształcenia, stanu cywilnego, zatrudnienia, uprzedniej karalności, kwalifikacji prawnej popełnionego czynu oraz tego, czy w czasie popełnienia przestępstwa sprawcy byli pod wpływem alkoholu lub środków odurzających. Poniżej zaprezentowane zostaną wybrane dane, które zdaniem autorki są charakterystyczne dla sprawców wykazujących tendencję do zachowań agresywnych wobec ludzi oraz zwierząt. Badania osobopoznawcze mają na celu ustalenie właściwości sprawcy czynów przestępnych oraz genezy przestępstwa będącego przedmiotem postępowania karnego. Co więcej, stanowią one punkt wyjścia do głębszych rozważań na temat etiologii przestępczości i możliwości przeciwdziałania popełnianiu danych kategorii przestępstw³⁴.

3.1. Kwalifikacja prawna czynu

Pośród 23 wyselekcjonowanych do dalszej analizy spraw karnych, w których zapadł wyrok skazujący za czyn z art. 35 u.o.z., kumulatywną kwalifikację prawną z przestępstwem agresywnym zastosowano w 14 sprawach wobec 12 sprawców (w tym dwóch sprawców dwukrotnie).

Najczęściej w relacji z przestępstwem z art. 35 u.o.z. pozostawało przestępstwo znęcania się z art. 207 § 1 k.k. Stwierdzono, iż było to aż 52,2% spraw objętych badaniami (12 spraw), w których orzeczono o odpowiedzialności karnej 10 sprawców (w tym dwóch sprawców dwukrotnie). Trzech sprawców popełniło czyn znęcania się w warunkach recydywy jurydycznej. Jeden sprawca dwukrotnie został uznany za winnego przestępstwa z art. 207 § 1 k.k. oraz art. 35 u.o.z., jednak w obu sprawach uznano, iż działał w stanie ograniczonej poczytalności. Podkreślić należy, iż sprawcy, którzy byli uprzednio karani za przestępstwo znęcania się, kierowali zachowania

³⁴ L. Tyszkiewicz, *Zarys problematyki badań osobopoznawczych w świetle polskiego systemu prawa karnego i kryminologii*, „Studia Prawnicze” 1972, z. 34, s. 21.

agresywne wobec tych samych osób (ten sam pokrzywdzony). Dwóm sprawcom postawiono ponadto trzeci zarzut: jednemu sprawcy sprowadzenia niebezpiecznego zdarzenia w postaci spowodowania pożaru domu, drugiemu zniszczenia cudzej rzeczy. W pozostałych dwóch przypadkach kumulatywna kwalifikacja dotyczyła czynów o charakterze agresji werbalnej. Było to znieważenie funkcjonariusza w związku z wykonywaniem przez niego obowiązków służbowych (podczas zatrzymania sprawcy) oraz znieważenie innej osoby. Kwalifikacja prawna zarzucanych czynów przedstawiała się następująco:

Tabela 1. Relacja przestępstwa z art. 35 u.o.z. z innymi przestępstwami agresywnymi

L.p.	Kwalifikacja prawna	Liczba spraw	Udział procentowy	Liczba sprawców	Udział procentowy
1.	art. 207 § 1 k.k.	5	35,7	4	33,3
2.	art. 207 § 1 k.k. w zw. z art. 64 § 1 k.k.	3	21,4	3	25,0
3.	art. 207 § 1 k.k. w zw. z art. 31 § 2 k.k.	2	14,3	1	8,3
4.	art. 207 § 1 k.k.; art. 288 § 1 k.k.	1	7,1	1	8,3
5.	art. 207 § 1 k.k.; art. 163 § 1 k.k.	1	7,1	1	8,3
6.	art. 226 § 1 k.k. w zw. z art. 12 k.k.	1	7,1	1	8,3
7.	art. 216 § 1 k.k.	1	7,1	1	8,3
	RAZEM	14	100,0	12	100,0

Źródło: badania własne.

3.2. Recydywa

Tabela 2. Recydywa

Lp.	Recydywa	Liczba sprawców	Udział procentowy
1.	tak	17	81
2.	nie	4	19
	RAZEM	21	100

Źródło: badania własne.

Ustalono, że wśród badanej populacji sprawców przestępstw z art. 35 u.o.z. aż 17 z nich (81%) było uprzednio skazanych prawomocnym wyrokiem sądu (recydywa kryminologiczna). Ponadto, jak wskazano w tabeli 1, trzech sprawców popełniło czyn polegający na znęcaniu się nad zwierzęciem w warunkach recydywy jurystycznej. Pozostałych czterech sprawców (19%) w momencie orzekania nie figurowało w kartotece karnej.

Tabela 3. Recydywa w zakresie przestępstw agresywnych

Lp.	Recydywa w zakresie przestępstw agresywnych	Liczba sprawców	Udział procentowy
1.	tak	12	57,1
2.	nie	9	42,9
	RAZEM	21	100,0

Źródło: badania własne.

Stwierdzono, iż wśród sprawców przestępstw z art. 35 u.o.z. ponad połowa była uprzednio karana za przestępstwo agresywne. Było to 12 sprawców, co stanowi 57,1% badanej populacji.

Poniższa tabela przedstawia wszystkie przestępstwa uprzednio popełnione przez sprawców objętych badaniami, z uwzględnieniem podziału na czyny o charakterze agresywnym oraz inne, niemieszczące się w tej kategorii przestępstw.

Tabela 4. Przestępstwa uprzednio popełnione przez sprawców przestępstw z art. 35 u.o.z.

L.p.	Kwalifikacja prawna	Liczba przestępstw	Udział procentowy
	Przestępstwa agresywne		
1.	art. 207 k.k.	7	10,4
2.	art. 156 lub 157 k.k.	7	10,4
3.	art. 190 k.k.	3	4,5
4.	art. 280 k.k.	3	4,5
5.	art. 158 k.k.	2	3,0
6.	art. 191 k.k.	2	3,0
7.	art. 35 u.o.z.	2	3,0
8.	art. 222 k.k.	1	1,5
9.	art. 226 k.k.	1	1,5
10.	art. 245 k.k.	1	1,5
11.	art. 216 k.k.	1	1,5
	Inne przestępstwa		
12.	art. 278 k.k.	12	17,9
13.	art. 279 k.k.	7	10,4
14.	art. 178a k.k.	6	9,0
15.	art. 62 ust. 1 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii*	3	4,5
16.	art. 286 k.k.	2	3,0

Tabela 4 – cd.

L.p.	Kwalifikacja prawna	Liczba przestępstw	Udział procentowy
17.	art. 289 k.k.	2	3,0
18.	art. 212 k.k.	1	1,5
19.	art. 297 k.k.	1	1,5
20.	art. 291 k.k.	1	1,5
21.	art. 163 k.k.	1	1,5
22.	art. 209 k.k.	1	1,5
	RAZEM	67	100,0

* Ustawa z dnia 5 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (tj. Dz.U. z 2017 r. poz. 278).

Źródło: badania własne.

Sprawcy uprzednio karani zostali prawomocnie skazani łącznie za 67 przestępstw. Odnotowano, że prawie połowa skazań – 30 (44,8%) – dotyczyła czynów o charakterze agresywnym. W grupie tej najczęściej popełniano przestępstwo znęcania się – 7 skazań (10,4%) oraz spowodowania uszczerbku na zdrowiu – 7 skazań (10,4%). Pozostali sprawcy ponieśli odpowiedzialność karną za groźby karalne – 3 skazania (4,5%), rozbój – 3 skazania (4,5%), bójkę lub pobicie – 2 skazania (3%), zmuszenie – 2 skazania (3%), znęcanie się nad zwierzętami – 2 skazania (3%)³⁵. Najmniejszy odsetek przestępstw dotyczył czynnej napaści na funkcjonariusza publicznego, znieważenia funkcjonariusza publicznego, zmuszania świadka i znieważenia, które zostały popełnione w pojedynczych przypadkach (1,5%). Pozostałe 37 skazań za przestępstwa uprzednio popełnione przez sprawców w badanej populacji nie zaliczały się do przestępstw agresywnych (55,2%). Zdecydowanie najwięcej, bo 24 skazania, dotyczyło przestępstw przeciwko mieniu, które stanowiły 35,8% wszystkich popełnionych wcześniej przestępstw. Były to odpowiednio: kradzież, kradzież z włamaniem, oszustwo, zabór pojazdu, paserstwo. W dalszej kolejności były to przestępstwa prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości oraz posiadania substancji odurzających. Po jednym skazaniu odnotowano w związku z przestępstwem oszustwa finansowego, spowodowania niebezpiecznego zdarzenia (podpalenie domu), uchylania się od płacenia alimentów.

³⁵ Z materiału zebranego w analizowanych sprawach karnych wynika, że dwóch sprawców, którzy zostali uprzednio skazani za znęcanie się nad zwierzętami, było także prawomocnie skazanych za znęcanie się nad członkami rodziny. Świadców zeznali, że sprawcy ci podczas awantur domowych wyładowywali złość na zwierzętach do nich należących.

3.3. Płeć sprawców

W literaturze kryminologicznej spotkać się można z poglądem, iż najistotniejszym czynnikiem predestynującym do zachowań agresywnych zarówno z perspektywy biologicznej, jak i psychologicznej jest płeć. Cecha ta ma wpływ na trzy obszary zachowań, tj. agresję, dominację oraz wyrażanie wrogości³⁶. Przedstawiciele nauk penalnych podkreślają natomiast istnienie wyraźnych dysproporcji pomiędzy udziałem kobiet i mężczyzn w popełnianiu czynów przestępnych. Procentowy udział kobiet w ogóle sprawców przestępstw określa się terminem feminizacji przestępczości. Szacuje się, iż wskaźnik ten wynosi ok. 10% ogółu przestępstw popełnionych w Polsce³⁷. *A contrario* dominacja udziału mężczyzn w pewnych rodzajach przestępczości nazywana jest maskulinizacją przestępczości³⁸. Wskazuje się, że ze względu na specyfikę przestępstw agresywnych, które wymagają zazwyczaj użycia siły fizycznej, mężczyźni są bardziej predestynowani do ich popełniania. Powyższa prawidłowość znajduje potwierdzenie w statystykach kryminalnych, które pokazują, iż dysproporcja pomiędzy udziałem mężczyzn i kobiet przy popełnianiu przestępstw agresywnych jest wyraźna. Mężczyzna i kobieta postrzegani są przez pryzmat stereotypów płci ugruntowanych kulturowo. Męskość pojmowana jest jako dominacja, natomiast kobiecość jako uległość i pasywność. Panuje przekonanie, że kobiety ze względu na cechy biologiczne (funkcja prokreacyjna, słabość fizyczna) oraz psychologiczne (funkcja strażniczki domowego ogniska, uczuciowość, wykazywanie empatii) rzadziej przejawiają skłonności do zachowań agresywnych³⁹. Jednocześnie statystyki kryminalne wykazują, że ich udział w przestępstwach z użyciem przemocy systematycznie wzrasta⁴⁰.

³⁶ M. Binczycka-Anholcer, *Współczesne poglądy na zachowania agresywne*, w: M. Binczycka-Anholcer (red.), *Przemoc i agresja jako zjawiska społeczne*, Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej, Warszawa 2003, s. 37.

³⁷ G. Kędzierska, *Kryminologiczna i kryminalistyczna analiza wybranych elementów udziału kobiet w realizacji przestępstwa*, w: G. Kędzierska, W. Pływaczewski (red.), *Kryminologia wobec współczesnych wyzwań cywilizacyjnych*, Katedry Kryminologii i Polityki Kryminalnej WPiA UWM, Olsztyn 2005, s. 23–28.

³⁸ C. Carlsson, *Continuities and Changes in Criminal Careers*, Stockholm University, Stockholm 2014, s. 48–51.

³⁹ Zob. L. Willian-Horla, E. Borys, *Stereotyp płci a wchodzenie w rolę ofiary lub przemocy*, w: E. Borys, L. Willan-Horla, J. Frankowiak (red.), *Konteksty przemocy – w poszukiwaniu uwarunkowań*, Centrum Badań Społecznych UWM, Olsztyn 2016, s. 105–117; O. Modzelewska, *Mężczyźni a przemoc*, w: E. Borys, L. Willan-Horla, J. Frankowiak (red.), *Konteksty przemocy...*, *op. cit.*, s. 120–128; M. Grzyb, E. Habzda-Siwiek, *Płeć a przestępczość. O problemie dysproporcji płci wśród sprawców przestępstw z użyciem przemocy*, „Archiwum Kryminologii” 2013, t. XXXV, s. 95–135.

⁴⁰ Zob. M. Cybalski, *Przemoc stosowana przez kobiety*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2014, s. 280–285.

Tabela 5. Płeć sprawców skazanych za przestępstwo z art. 35 u.o.z.

Lp.	Płeć sprawcy	Liczba sprawców	Udział procentowy
1.	mężczyzna	20	95,2
2.	kobieta	1	4,8
	RAZEM	21	100,0

Źródło: badania własne.

Wśród badanej populacji osób skazanych za przestępstwo z art. 35 u.o.z. aż 20 sprawców (95,2%) stanowili mężczyźni. Obserwuje się prawie całkowitą męskulizację tego rodzaju przestępstw. Ponadto wyniki te są kolejnym dowodem, że przestępstwa agresywne są właściwe dla płci męskiej.

Odnotowano tylko jeden przypadek kobiety uznanej za winną popełnienia czynu z art. 35 u.o.z., która jednocześnie wykazywała agresję wobec ludzi. Zaznaczyć przy tym należy, że kobieta zachowywała się agresywnie wobec osób (policjantów) niebędących z nią w bliskich relacjach społecznych (sygn. akt VII K 817/14). Sprawczyni przestępstwa została skazana za zabicie zwierzęcia (psa), którego była właścicielką. *Modus operandi* polegał na wyrzuceniu zwierzęcia z balkonu piątego piętra mieszkania. Ponadto podczas interwencji policji kobieta znieważała funkcjonariusza publicznego podczas i w związku z wykonywaniem czynności służbowych poprzez użycie słów wulgarnych powszechnie uznawanych za obelżywe oraz poprzez wielokrotne naplucie na mundur policjanta (art. 226 § 1 w zw. z 12 k.k.). Sytuacja powtórzyła się na komendzie miejskiej policji. Sprawczyni w czasie popełnienia zarzucanych czynów była w stanie nietrzeźwości. W trakcie zatrzymania była pobudzona i agresywna, wobec czego zastosowano względem niej środki przymusu w postaci kajdanek. Ze względu na obawę ukrywania się i zacierania śladów zdecydowano również o zastosowaniu środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania. Z uwagi na okoliczności czynu oraz deklarowane przez sprawczynię uprzednie leczenie odwykowe i podejmowane próby samobójcze⁴¹ powołano biegłych psychiatrów. Opinia sądu psychiatrycznego wykazała, że kobieta cierpi na zespół uzależnienia spowodowany używaniem alkoholu, który w dniu zdarzenia ograniczył krytycyzm, nasilił skłonność do impulsywnych i agresywnych emocji oraz zachowań. Sprawczyni przyznała, że odczuwa silną chęć picia w celu redukcji przykrych emocji, stresu, napięcia. Analiza drogi życiowej i stanu psychicznego kobiety wskazywała, że występują u niej zaburzenia adaptacji społecznej. Charakteryzuje się ona postawą nieodpowiedzialności, chwiejnością emocjonalną, drażliwością

⁴¹ Zauważyć należy, iż zamachy samobójcze są również formą agresji, jednak proces ten skierowany jest przeciwko sobie (autoagresja). Zob. A. Czebański, *Agresja i autoagresja w wybranych socjologicznych teoriach samobójstw*, w: A. Binczycka-Anholcer (red.), *Agresja i przemoc a zdrowie psychiczne*, Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej, Warszawa–Poznań 2001, s. 166–172; K. Linowski, I. Wysocki, *Agresja, autoagresja...*, *op. cit.*, s. 92–124.

oraz ma obniżony próg frustracji. Nie bez znaczenia na stan psychiczny sprawczyni pozostawał również prowadzony przez nią styl życia. Źródłem dochodu kobiety było bowiem prostytuowanie się. Przyczyn zachowania agresywnego badanej sprawczyni upatrywać można w deficycie spowodowanym uzależnieniem od alkoholu oraz jej doświadczeniami życiowymi. Kobieta pochodziła z wielodzietnej, dysfunkcjonalnej rodziny. Jej ojciec uzależniony był od alkoholu, wszczywał awantury i znęcał się nad rodziną. Jej mąż w chwili popełnienia przez nią zarzucanego czynu przebywał w zakładzie karnym. W przeszłości występowały u niej objawy emocjonalne o charakterze depresyjnym. Kilkakrotnie podejmowała próby samobójcze.

3.4. Wiek sprawcy

W literaturze kryminologicznej zwrócono uwagę, że najbardziej kryminogenną grupą wiekową są młodzi sprawcy, a największa intensywność popełniania przez nich przestępstw przypada na okres przed ukończeniem 25 lub 30 roku życia. Liczne badania kryminologiczne wskazują, że w przypadku sprawców, którzy popełniają przestępstwa z użyciem przemocy, prawidłowość ta jest szczególnie wyraźna⁴².

Tabela 6. Wiek sprawcy w czasie popełnienia przestępstwa z art. 35 u.o.z.

Lp.	Wiek sprawcy	Liczba sprawców	Udział procentowy
1.	17–24	1	4,8
2.	25–35	6	28,6
3.	36–45	6	28,6
4.	46–55	5	23,8
5.	56–65	2	9,5
6.	powyżej 65	1	4,8
	RAZEM	21	100,0

Źródło: badania własne.

Analiza materiału badawczego wykazała, że sprawcy przestępstw z art. 35 u.o.z. największą aktywność przestępczą przejawiają pomiędzy 25 a 55 rokiem życia. Najniższy odsetek sprawców dotyczył osób poniżej 25 roku życia (4,8%) oraz po ukończeniu 65 roku życia (4,8%). Wobec powyższych danych uznać należy, że sprawcy przestępstw agresywnych wymierzonych w zwierzęta nie wpisują się w ogólny profil wiekowy sprawców przestępstw z użyciem przemocy. W tym specyficznym przypadku aktywność przestępcza rozkłada się bowiem równomiernie i nie jest najwyższa u sprawców najmłodszych.

⁴² J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia, op. cit.*, s. 279.

3.5. Przepęstwa agresywne a sytuacja społeczno-ekonomiczna

Czynnikami ryzyka wystąpienia zachowań agresywnych jest niski status socjoekonomiczny. Zauważa się, iż w rodzinach o niskim statusie społecznym (brak wykształcenia) i ekonomicznym (niskie zarobki, bezrobocie) dochodzi znacznie częściej do zachowań agresywnych niż w rodzinach o wyższym statusie. Trudna sytuacja życiowa często sprawia, że napięcie i stres rozładowywane są za pomocą agresji lub alkoholu⁴³. Bezrobocie i ubóstwo zaliczane są do tzw. patologii niedostatku. Jest to zjawisko społeczne, które wywiera bezpośredni bądź pośredni wpływ na wiele sfer życia i przyczynia się do występowania innych patologicznych zjawisk. Pod względem psychospołecznym niski standard życia wywołuje uczucie skrzywdzenia i frustracji, które odreagowane mogą zostać za pomocą agresji. Jest także powodem narastania napięć i konfliktów w rodzinie⁴⁴.

Osoby bez wykształcenia i wyuczonego zawodu mają duże trudności ze znalezieniem zatrudnienia, co bezpośrednio wpływa na ich pozycję w strukturze społecznej i status materialny. W poniższych dwóch tabelach zaprezentowano dane dotyczące wykształcenia i statusu zawodowego badanych sprawców.

Tabela 7. Wykształcenie sprawców skazanych za przestępstwo z art. 35 u.o.z.

Lp.	Wykształcenie sprawcy	Liczba sprawców	Udział procentowy
1.	podstawowe	7	33,3
2.	gimnazjalne	1	4,8
3.	średnie	3	14,3
4.	zawodowe	9	42,9
5.	wyższe	1	4,8
	RAZEM	21	100,0

Źródło: badania własne.

Wśród sprawców przestępstwa znęcania się nad zwierzętami objętych badaniami dominują osoby z wykształceniem zawodowym – dziewięciu sprawców (42,9%) oraz podstawowym – siedmiu (33,3%). Kolejnych trzech sprawców (14,3%) ukończyło edukację na poziomie szkoły średniej, jeden (4,8%) na etapie gimnazjalnym⁴⁵.

⁴³ A. Cichy, C.T. Szyjko, *Zagrożenia dla bezpieczeństwa w obliczu przemocy domowej*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2015, s. 22.

⁴⁴ S.P. Zakrzewski, *Zjawiska patologii społecznej. Przyczyny – przebieg – skutki*, Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM, Poznań 2012, s. 78–84.

⁴⁵ Niską liczbę sprawców z wykształceniem gimnazjalnym może uzasadniać fakt, iż reforma systemu oświaty z 1999 r. wprowadzająca gimnazja objęła osoby z rocznika 1987 i młodsze. Zob. Ustawa z dnia 8 stycznia 1999 r. – Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego (Dz.U. z 1999 r. Nr 12, poz. 96).

Podkreślić trzeba, iż tylko jeden sprawca legitymował się wykształceniem wyższym (4,8%).

Tabela 8. Status zawodowy sprawców skazanych za przestępstwo z art. 35 u.o.z.

Lp.	Status zawodowy sprawcy	Liczba sprawców	Udział procentowy
1.	osoba bezrobotna	15	71,4
2.	osoba pracująca	3	14,3
3.	emeryt/rencista	3	14,3
	RAZEM	21	100,0

Zródło: badania własne.

Z analizy materiału badawczego wynika, że zdecydowana większość skazanych za przestępstwo z art. 35 u.o.z. to osoby niepracujące. Odsetek ten wynosił aż 71,4% (15 sprawców). Przez osoby bezrobotne należy rozumieć sprawców, którzy nie mieli stałego zatrudnienia. Tylko trzech sprawców (14,3%) było osobami czynnymi zawodowo. Kolejnych trzech skazanych (14,3%) otrzymywało rentę lub emeryturę. O niskim statusie materialnym świadczy również to, że tylko czterech sprawców poniosło koszty sądowe, pozostali zostali zwolnieni z opłat.

3.6. Opinia sąдово-psychiatryczna o sprawcy

Uzyskanie szerszego spektrum wiedzy o sprawcach możliwe było w sprawach karnych, w których powołani przez sąd biegli sporządzili opinie sąдово-psychiatryczne⁴⁶. Analiza materiału badawczego pozwoliła na wskazanie cech wspólnych charakterystycznych dla sprawców przestępstwa z art. 35 u.o.z., którzy wykazują także tendencję do zachowań agresywnych wobec ludzi.

Tabela 9. Opinia sąдово-psychiatryczna o sprawcach skazanych za przestępstwo z art. 35 u.o.z.

Lp.	Opinia biegłych psychiatrów	Liczba spraw	Udział procentowy	Liczba sprawców	Udział procentowy
1.	tak	13	56,5	11	52,4
2.	nie	10	43,5	10	47,6
	RAZEM	23	100,0	21	100,0

Zródło: badania własne.

⁴⁶ Zob. szerzej B. Hołyst, *Psychologia kryminalistyczna*, LexisNexis, Warszawa 2009, s. 1177.

Ze względu na okoliczności popełnionego czynu bądź ujawnione w toku rozprawy uzasadniające przekonanie, że zachodzą przesłanki do zastosowania art. 31 k.k., w ponad połowie rozstrzyganych spraw karnych o przestępstwo z art. 35 u.o.z. zdecydowano o powołaniu biegłych psychiatrów. Sąd miał uzasadnione wątpliwości co do poczytalności 11 sprawców (w tym dwóch skazanych dwukrotnie), co stanowi 52,4% badanej populacji. Wśród wątpliwości, jakie uzasadniały sporządzenie opinii lekarzy psychiatrów, wymienić należy m.in. charakter popełnionego czynu (znęcanie nad zwierzęciem ze szczególnym okrucieństwem), podejmowane próby samobójcze, uzależnienie od alkoholu, uprzednie leczenie odwykowe, zachowanie odbiegające w sensie ujemnym od postępowania ludzi normalnych pod względem psychicznym, organiczne uszkodzenia układu nerwowego⁴⁷.

W 11 sprawach karnych biegli sądowi ustalili, że *tempore criminis* sprawca był poczytalny. Względem jednego sprawcy (skazany dwukrotnie) stwierdzono, iż w okresie inkryminowanym jego zdolność do pokierowania swoim postępowaniem była w znacznym stopniu ograniczona (art. 31 § 2 k.k.).

3.7. Przestępstwa agresywne a zaburzenia osobowości

Jako czynnik ryzyka występowania zachowań o charakterze agresywnym wskazuje się zaburzoną strukturę osobowości. Pod pojęciem osobowości rozumie się charakterystyczne cechy, za pomocą których jednostka dostosowuje się do otoczenia. Na jej kształt i funkcjonowanie wpływa wiele czynników genetycznych, środowiskowych (biologicznych, psychologicznych, społecznych) oraz aktywność własna jednostki⁴⁸. Nieprawidłowo ukształtowana osobowość powoduje, że jednostka przejawia odchylenia od normy. Spotkać się można z poglądem, iż psychopatia⁴⁹ nie jest pojęciem tożsamym z terminem socjopatia, której źródeł upatruje się w nieprawidłowej socjalizacji⁵⁰. Inne zamiennie stosowane terminy w stosunku do zaburzeń osobowości o charakterze społecznym to osobowość dysocjalna i osobowość antyspołeczna. U osób, u których zdiagnozowano osobowość socjopatyczną, mogą występować m.in. takie objawy, jak: konfliktowość, agresywność, impulsywność, nadmierna drażliwość, lekceważący stosunek do obowiązków, niezdolność do miłości, zubożenie emocjonalne, brak poczucia winy, podatność na popełnianie czynów przestępnych. Ponadto osobowości antyspołecznej towarzyszą często inne kategorie

⁴⁷ Zob. też J. Heitzman, *Stres w etiologii przestępstw agresywnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002, s. 203.

⁴⁸ K. Linowski, I. Wysocki, *Agresja, autoagresja...*, op. cit., s. 50.

⁴⁹ Zob. szerzej K. Nowakowski, *Inteligencja emocjonalna a kompetencje społeczne osób o psychopatycznej strukturze osobowości*, Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2015, s. 12–38.

⁵⁰ B. Toroń, *Przestępczość skazanych kobiet i mężczyzn w perspektywie biograficznej*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2016, s. 29.

psychopatologiczne, np. alkoholizm, narkomania⁵¹. Z zaburzeniami osobowości wiązać się może przeświadczenie o swojej zmniejszonej wartości lub odwrotnie, o zbyt wysokiej wartości wobec realnych możliwości. Zauważa się również, iż u osób tych system wartości jest ukształtowany nieprawidłowo⁵².

W badanej grupie sprawców biegli psychiatrzy rozpoznali u ośmiu sprawców (w tym u dwóch skazanych dwukrotnie) występowanie zaburzeń osobowości. Najlicniejszą grupę (sześciu sprawców) stanowiły osoby, u których zdiagnozowano osobowość dys socjalną. Cechami charakterystycznymi dla sprawców przejawiających zaburzenia adaptacji społecznej były:

- postawa nieodpowiedzialności;
- chwiejność emocjonalna i drażliwość;
- obniżony próg frustracji i wyzwalań zachowań agresywnych;
- ograniczone korzystanie z doświadczeń życiowych;
- lekceważenie norm i reguł współżycia społecznego;
- upośledzona sprawność zawodowa i społeczna;
- aktywność skierowana na osiągnięcie doraźnych celów;
- brak trwalszych więzi emocjonalnych z otoczeniem;
- pogłębiająca się destrukcja społeczna;
- koncentracja na picciu alkoholu z zaniedbaniem alternatywnych zainteresowań i spędzania wolnego czasu;
- trudności z kontrolowaniem picia alkoholu.

U jednego sprawcy na podstawie analizy linii życiowej, jego postępowania, sposobu reagowania oraz łączącej go relacji z otoczeniem stwierdzono występowanie różnych cech zaburzenia osobowości, które jednak nie komponowały się w jeden specyficzny wzorzec. Wskazano, że charakteryzuje go egocentryzm, brak dojrzałości emocjonalnej, niska tolerancja frustracji i wyzwalań zachowań agresywnych, infantylne reakcje emocjonalne wobec pojawiających się trudności lub niepowodzeń (sygn. akt VII K 1467/13).

Wobec sprawcy, u którego zdiagnozowano znaczne ograniczenie poczytalności (31 § 2 k.k.), prowadzone były dwa odrębne postępowania karne o czyny z art. 35 u.o.z. oraz 207 § 1 k.k. W obu sprawach sporządzona została opinia sądowo-psychiatryczna. Biegli sądowi ustalili, że sprawca wykazuje cechy zespołu psychoorganicznego (otępienno-charakteropatyczny) spowodowanego używaniem alkoholu. Cierpi on na organiczne zaburzenia osobowości, w wyniku których doszło do znacznych zmian w układzie nerwowym (CUN oraz OUN). Charakteryzuje się on zubożeniem osobowości, stępieniem życia emocjonalnego, zwolnionym tokiem myślenia, skłonnością do drażliwości, osobowością charakteropatyczną, bezkrytycyzmem, deficytami w zakresie uwagi i pamięci oraz myślenia. Jego inteligencję oceniono

⁵¹ B. Hołyst, *Psychologia...*, *op. cit.*, s. 630–634.

⁵² J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, *op. cit.*, s. 100.

na poziomie poniżej przeciętnej. W przypadku pierwszego skazania sąd wymierzył sprawcy karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Przy ponownym skazaniu sąd orzekł karę bezwzględnego pozbawienia wolności, którą sprawca miał odbyć w systemie terapeutycznym w oddziale zakładu karnego stosującym terapię wobec osób z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi (sygn. akt II K 1177/01 oraz II K 1462/09).

3.8. Przepęstwa agresywne a alkohol

W literaturze przedmiotu podaje się, że zależność pomiędzy uzależnieniem od alkoholu a występowaniem agresji i przemocy pojawia się w różnych relacjach: uzależnienie powodować może wzrost agresji u danej osoby i prowadzić do stosowania przemocy wobec członków rodziny; wysoki poziom napięcia emocjonalnego i agresywności jest przyczyną nadużywania alkoholu, a ostatecznie powoduje współwystępowanie alkoholizmu i agresji; zaburzenia psychiczne powodują wzrost poziomu agresji i nadużywania alkoholu bądź alkohol jest przyczyną występowania zaburzeń psychicznych, którym towarzyszy zachowanie agresywne⁵³. Osoba uzależniona od alkoholu zachowywać się może w sposób nieprzewidywalny, ponieważ nie ma hamulców i nie potrafi panować nad własnymi emocjami. Działanie alkoholu powoduje przełamanie barier i odhamowanie popędów⁵⁴. Teoretyczne podejścia wyjaśniające, w jaki sposób alkohol oddziałuje na skłonność do zachowań agresywnych, podkreślają trzy aspekty. Pierwsze z nich skupia się na farmakologicznych skutkach spożywania alkoholu wpływających na ośrodek mózgowy. Alkohol powoduje osłabienie zdolności jednostki do tłumienia i unikania skłonności agresywnych. Ponadto jest stymulatorem agresji. Podejście drugie uwypukla mechanizmy psychiczne, czyli oczekiwania związane ze spożyciem alkoholu obejmujące normy kulturowe, które pozwalają na usprawiedliwienie zachowania agresywnego popełnionego pod wpływem alkoholu. W ostatnim podejściu akcentuje się sprzyjający wpływ alkoholu na agresję poprzez zakłócenie poznawczego przetwarzania informacji⁵⁵. Nadmienić należy, iż badania przeprowadzone przez Instytut Psychologii i Trzeźwości wskazują, że aż 80% kobiet pozostających w związku z osobą uzależnioną od alkoholu jest ofiarą różnych form agresji i przemocy⁵⁶. Zauważono także, iż dorastanie w rodzinie dysfunkcyjnej,

⁵³ L. Cierpiałkowska, *Zachowania asertywne i agresywne w rodzinach z problemami alkoholowymi*, w: M. Binczycka-Anholcer (red.), *Przemoc i agresja...*, op. cit., s. 256. Por. J. Zulewska-Sak, *Agresja, Przemoc i alkohol. Analiza wyników ogólnopolskich badań ankietowych zrealizowanych w 2002 roku*, w: M. Prejsner (red.), *Alkohol. Postawy i zachowania Polaków wobec alkoholu i problemów alkoholowych*, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa 2004, s. 127–135.

⁵⁴ Zob. też B. Bykowska, *Przemoc domowa w rodzinie alkoholowej*, w: M. Dębski (red.), *Przemoc w rodzinie. Między teorią a praktyką*, Stowarzyszenie na rzecz Bezdomnych Dom Modlitwy AGAPE, Nowy Staw 2008, s. 54–64.

⁵⁵ B. Krahe, *Agresja*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003, s. 79, 80.

⁵⁶ A. Cichy, C.T. Szyjko, *Zagrożenia dla bezpieczeństwa...*, op. cit., s. 21.

w której występował problem alkoholowy, powodować może występowanie u dorosłych dzieci alkoholików (DDA) cech psychopatologii. Jeżeli osoby te doświadczyły ponadto przemocy w dzieciństwie, istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że same będą stosowały przemoc w późniejszych okresach życia⁵⁷.

Tabela 10. Popęlnienie przestępstwa z art. 35 u.o.z. pod wpływem alkoholu

Lp.	Popęlnienie przestępstwa pod wpływem alkoholu	Liczba spraw	Udział procentowy	Liczba sprawców	Udział procentowy
1.	tak	18	78,3	16	76,2
2.	nie	5	21,7	5	23,8
	RAZEM	23	100,0	21	100,0

Źródło: badania własne.

Analiza akt sądowych wykazała, że w zdecydowanej większości spraw karnych o przestępstwo z art. 35 u.o.z. sprawca popełnił czyn pod wpływem alkoholu. Było to 18 spraw karnych, co stanowi aż 78,3%. W przeliczeniu na liczbę sprawców było ich 16 (w tym dwóch dwukrotnie popełniło czyn pod wpływem alkoholu), co daje odsetek 76,2%. Powyższe dane potwierdzają tezę, że osoby znajdujące się pod wpływem alkoholu mają tendencję do zachowań agresywnych⁵⁸. Opinie sądowo-psychiatryczne wydane w badanych sprawach wskazują, że na agresywne zachowanie sprawców miał wpływ alkohol, który nasilał u nich skłonność do gwałtownych, impulsywnych czynów. Ponadto alkohol obniżał u nich krytycyzm i zdolność do samokontroli. U żadnego ze sprawców nie stwierdzono patologicznego upojenia alkoholowego. Biegli psychiatry zdiagnozowali u dziewięciu z nich zespół uzależnienia spowodowany używaniem alkoholu. Z zeznań świadków oraz wywiadu środowiskowego wynika, że jeden sprawca był uzależniony od środków odurzających (marihuany, inhalantów). Jednak na podstawie zebranego materiału badawczego nie jest możliwe potwierdzenie, że w czasie popełnienia czynu pozostawał pod ich wpływem. W pozostałych sprawach nie ustalono związku pomiędzy zażywaniem środków odurzających a zachowaniem agresywnym.

⁵⁷ K. Tsirigotis, W. Gruszczyński, *Agresja u dorosłych dzieci alkoholików*, w: M. Binczycka-Anholcer (red.), *Przemoc i agresja...*, op. cit., s. 236.

⁵⁸ Zob. przytoczone wyniki badań w: B. Krahe, *Agresja*, op. cit., s. 72–76.

4. Przegląd wybranych teorii kryminologicznych wyjaśniających przyczyny zachowań agresywnych a wyniki badań własnych

4.1. Teoria osobowości i teoria instynktów Freuda

Istotny wkład w wyjaśnianie zachowań agresywnych mają teorie psychologiczne. Prekursorem tego nurtu był Sigmund Freud, który sformułował teorię osobowości, zakładającą, że organizacja osobowości człowieka składa się z trzech poziomów: id, ego i super ego. U podłoża pierwszego z nich – id – leżą popędy biologiczne powiązane z libido, które pobudzają do określonego zachowania. Drugi poziom – ego – pełni nadrzędną funkcję wobec id i stanowi przeciwwagę dla szkodliwych dla organizmu przejawów popędów. Ostatnia sfera – super ego – jest wynikiem społecznego funkcjonowania, z którym związane jest przyswojenie pewnych norm i zasad obowiązujących w określonej zbiorowości. Pomiędzy poszczególnymi poziomami zachodzi sprzeczność, co prowadzić może do frustracji przejawiającej się w formie agresji skierowanej przeciwko określonym przedmiotom lub osobom. Agresja jest następstwem frustracji z powodu zahamowania realizacji tzw. zasady przyjemności. Teoria instynktów Freuda zakłada natomiast, że człowiekiem rządzą dwa podstawowe instynkty: życia i miłości – Eros oraz śmierci – Thanatos. Instynkt życia ma za zadanie tworzenie i zachowanie więzi. Pozostaje on w ścisłym związku z instynktem samozachowawczym oraz seksualnym. Instynkt śmierci ma na celu niszczenie więzi i łączy się z rozładowaniem wszelkich stanów napięcia. Autor ten stwierdził, że energia Thanatos jest częścią biologicznego wyposażenia człowieka i musi zostać rozładowana w formie agresji niezależnie od sytuacji zewnętrznej⁵⁹.

Popęd seksualny stanowić może katalizator zachowań agresywnych. Jako przykład wskazać można analizowaną sprawę karną dotyczącą sprawcy, który słysząc odmowę żony odbycia stosunku płciowego, postanowił ją „ukarać”. Podczas składania wyjaśnień przyznał, że był pod wpływem alkoholu i nie panował nad swoim instynktem. Sytuacja ta wywołała w nim uczucie gniewu, które rozładował na „obiekcie zastępczym” – zwierzęciu należącym do małżonki. Został on skazany za przestępstwo z art. 35 ust. 1 u.o.z polegające na zabiciu kota poprzez rzucenie nim o podłogę, a następnie skręcenie mu karku (sygn. akt II K 1001/11). W opisanym przypadku motywacją sprawcy do zachowania agresywnego była chęć odwetu. Motyw ten pojawia się wówczas, gdy jeden z partnerów odmawia drugiemu, w jego przekonaniu bezzasadnie, odbycia stosunku seksualnego. W wyniku tego u osoby odrzuconej pojawia się uczucie niepokoju, które uzewnętrznia się w postaci

⁵⁹ H. Pietrzak, *Agresja indywidualna i zbiorowa w sytuacji napięć i konfliktów społecznych*, Wydawnictwo WSP, Rzeszów 1992, s. 10–12.

agresji. W skrajnych przypadkach może ona nawet przyjąć postać zamachu na życie partnera⁶⁰.

W innej analizowanej sprawie karnej o znęcanie się nad zwierzęciem sprawca, zazdrosny o konkubinę, przez dłuższy okres znęcał się nad nią psychicznie i fizycznie. Przejawem chorobliwej zazdrości była agresja fizyczna i werbalna wobec niej. W wyobrażeniu sprawcy partnerka zdradzała go i niedostatecznie odwzajemniała jego uczucie. Zakazał jej kontaktów ze znajomymi, używania telefonu, noszenia ubrań, które podkreślały jej kobiecość. Groził, że jeżeli zostanie porzucony, zabije ją i jej dziecko, a następnie popełni samobójstwo. W obawie o życie własne i dziecka konkubina pod pozorem kilkudniowego odwiedzenia rodziny za granicą opuściła partnera, jednak pozostawiając w mieszkaniu zwierzę (psa). Nie mogąc nawiązać kontaktu z partnerką, sprawca wyładowywał złość na przedmiotach należących do niej oraz zwierzęciu. Znęcał się nad psem poprzez kopanie, zamykanie bez pożywienia, wrywanie pazurów. Nieodwzajemnione uczucie i odrzucenie były motorem napędowym zachowań agresywnych. Zauważa się, iż stan taki może być przyczyną powstania różnych konfliktów, które prowadzą do brutalnych czynów. Chęć zemsty za porzucenie powoduje gniew, który wzmacnia napięcie emocjonalne. Wraz z wystąpieniem stresującego zawodu miłosnego w psychice sprawcy rodzi się potrzeba wyrównania poczucia doznanej krzywdy⁶¹. Powołani biegli sądowi stwierdzili, iż sprawca cierpi na różne zaburzenia cech osobowości, które jednak nie komponują się w jeden specyficzny wzorzec. Chorobliwa zazdrość powodowała, że mężczyzna miał irracjonalne myśli, które wpływały na sposób postrzegania jego partnerki. Przyjmuje się, iż źródła zazdrości zakorzenione są w psychice człowieka, a związane z jego wewnętrznym doświadczeniem na świadomym i nieświadomym poziomie. Zazdrość sprowadza się do lęku przed porzuceniem, który oznacza jednocześnie utratę władzy i kontroli nad partnerem⁶². W opisywanym przypadku wpływ na psychikę sprawcy mogły mieć także deficyty związane z zażywaniem narkotyków. Był on kilkakrotnie leczony odwykowo od substancji psychoaktywnych, co wpływać mogło na jego zdolność postrzegania i przetwarzania otaczającej rzeczywistości.

⁶⁰ Z. Lew-Starowicz, S. Pikulski, *Zazdrość, seks, zbrodnia*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1990, s. 87, 88. Zob. też W. Wieczorek, *Przemoc seksualna w małżeństwie w perspektywie teologiczno-moralnej*, w: M. Chuchra, J. Jęczeń (red.), *Przemoc w małżeństwie i rodzinie*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2012, s. 11–13.

⁶¹ Z. Lew-Starowicz, S. Pikulski, *Zazdrość...*, *op. cit.*, s. 87, 88. Zob. też W. Wieczorek, *Przemoc seksualna...*, *op. cit.*, s. 85–87.

⁶² N. Brown, *Zazdrosny partner*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2006, s. 31–51. Autorka ta w etiologii zazdrości wyróżnia cztery kategorie czynników związanych z zazdrością. Są to: czynniki bezpośrednie (myśli, wyobrażenia, działania, wypowiedzi, strój), elementy składowe „ja” (samodzielność, postrzeganie siebie, kontrola, potrzeba uczucia, potrzeba opieki, potrzeba szacunku, dojrzały narcyzm, niedojrzały narcyzm), przeszłe zdarzenia (wsparcie, zadowolenie, zdrada, odrzucenie, wyobcowanie, wstyd) oraz doświadczenia w rodzinie pochodzenia (empatia, destrukcyjny narcyzm rodzicielski, rywalizacja między rodzeństwem, rodzicielska rywalizacja, postrzeganie przez rodziców, problemy wynikające z porzucenia, wątki destrukcyjne).

Sąd skazał go za znęcanie się nad zwierzęciem (art. 35 u.o.z.), znęcanie fizyczne i psychiczne nad konkubiną (art. 207 k.k.) oraz zniszczenie mienia należącego do pokrzywdzonej (art. 288 k.k.). Jako środek karny orzeczono m.in. zakaz kontaktowania się z partnerką na okres pięciu lat (sygn. akt VII 1467/13).

4.2. Teoria frustracji-agresji Dollarda i Millera

Do psychologicznych teorii wyjaśniających genezę zachowań agresywnych zaliczane są teorie frustracji-agresji zaproponowane przez psychologów z Uniwersytetu Yale. Pierwszą z nich sformułował John Dollard. Wyrażała się ona w schemacie frustracja–agresja–przestępstwo i występowała w różnych odmianach. W szerokim ujęciu zakładała, że frustracja jest wynikiem niespełnienia aspiracji, co powoduje tendencję do zachowania naruszającego interesy grupy społecznej lub jej członków (do agresji) lub zachowania sprzecznego z przyjętym systemem norm⁶³. Teoria frustracji-agresji sprowadzała się zasadniczo do tezy, że każde zachowanie agresywne poprzedzane jest frustracją oraz że każda frustracja prowadzi do wystąpienia zachowania agresywnego. Frustracja to nieprzyjemny stan subiektywny związany z zablokowaniem realizacji jakiegoś dążenia. Wywołują ją czynniki zewnętrzne związane z zaistniałą sytuacją lub skutkiem takiego zdarzenia. Doznana frustracja pobudza do agresji, a siła pobudzenia jest wprost proporcjonalna do wielkości doznanej frustracji. Wielkość frustracji zależy z kolei od ilości uprzednio doznanych niepowodzeń. Klasyczne założenia teorii frustracji-agresji zostały zmodyfikowane przez jednego ze współpracowników J. Dollarda – Neala E. Millera, który stwierdził, iż frustracja pobudza do różnych reakcji, a agresja jest tylko jedną z form jej uzewnętrznienia⁶⁴. Jednym z czynników powstrzymujących od uzewnętrznienia skumulowanej w człowieku agresji jest przewidywana kara lub jej groźba. Podkreślono przy tym, że niewyładowanie agresji prowadzić może do pogłębienia frustracji⁶⁵. Walorem teorii frustracji-agresji jest łączenie psychoanalitycznych i behawioralnych teorii zachowań. Element psychoanalityczny podkreśla dominującą rolę popędów (przede wszystkim seksualnego), natomiast behawioralizm kładzie nacisk na bodźce zewnętrzne⁶⁶. Jednocześnie zauważa się, że wystąpienie zachowania agresywnego zależy od wpływu zmiennych pośredniczących. Moderatorami hamującymi agresję może być strach przed karą lub niedostępność źródła frustracji. Zmienne pośredniczące mogą mieć ponadto

⁶³ L. Lernell, *Zarys kryminologii ogólnej*, PWN, Warszawa 1973, s. 151, 152.

⁶⁴ H. Pietrzak, *Agresja indywidualna...*, *op. cit.*, s. 33, 34. Podobny pogląd wyraził polski psycholog A. Frączek. Zob. A. Frączek, *Problemy psychologicznej teorii frustracji*, „Psychologia Wychowawcza” 1973, nr 3, s. 284–299.

⁶⁵ J. Dollard, N.E. Miller, *Osobowości i psychoterapia. Analiza w terminach uczenia się i myślenia i kultury*, tłum. J. Radzicki, A. Firkowska i in., PWN, Warszawa 1967, s. 81–85.

⁶⁶ L. Tyszkiewicz, *Kryminologia. Zarys systemu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1983, s. 232, 233.

znaczenie przy wyjaśnianiu tzw. agresji przemieszczonej, która polega na skierowaniu zachowania agresywnego na cel bardziej dostępny lub wzbudzający mniejszy lęk⁶⁷.

Założenie przyjęte przez przedstawicieli teorii frustracji-agresji mówiące, że zachowanie agresywne poprzedzone jest stanem frustracji, może znaleźć potwierdzenie w odniesieniu do sprawców objętych badaniami. Wśród czynników zewnętrznych wywołujących ten subiektywny stan wskazać można m.in. trudną sytuację materialną związaną z brakiem zatrudnienia lub utratą pracy, konflikty pomiędzy członkami rodziny wywołane m.in. podziałem majątku, rozwodem, alkoholizmem sprawcy, porzuceniem przez partnera. Czynniki hamujące w postaci poniesienia ewentualnej kary nie odgrywały znaczącej roli. W przypadku przemocy domowej spowodowane było to faktem, iż ofiary nie informowały organów ścigania o aktach agresji skierowanych wobec członków rodziny oraz zwierząt domowych, dając tym samym przyzwolenie na stosowanie agresji. Zauważono także, że inną formą reakcji sprawców na frustrację było nadużywanie alkoholu.

4.3. Teoria frustracji-agresji Berkowitza

Modyfikacji teorii frustracji-agresji dokonał David Berkowitz, który uznał, iż założenia przyjęte przez Dollarda i Millera są zbyt powierzchowne i nie wyjaśniają w dostatecznym stopniu przyczyn zachowań agresywnych. Autor ten zwrócił uwagę na inne czynniki modyfikujące przebieg reakcji frustracja-agresja, takie jak gniew, atrybucja frustracji oraz sygnały wywoławcze⁶⁸. Jego zdaniem w sekwencji zachowań agresywnych nie występuje bezpośrednia zależność pomiędzy frustracją i agresją. Etapem pośrednim jest specyficzny stan emocjonalny w postaci gniewu, który wywołuje stan gotowości do zachowań agresywnych. Uzewnętrznienie agresji zależy natomiast od zaistnienia sygnałów, które ją wyzwala. Sygnały to bodźce kojarzone z przeżywanym uprzednio gniewem. Wpływ na stan gotowości do zachowań agresywnych oprócz stopnia gniewu i czynników sytuacyjnych ma także utrwalony nawyk reagowania w sposób agresywny. Jednostka nawyko-agresywna to osoba, która traktuje innych ludzi lub przedmioty jako funkcjonalne zamienniki źródeł frustracji, pobudzające do agresji. Prawdopodobieństwo wystąpienia agresji zależy od nasilenia gniewu, siły nawyku do przejawiania agresji, siły bodźców sytuacyjnych oraz siły tendencji hamujących agresję⁶⁹. Ze względu na cel reakcji agresywnej wskazano na prawidłowo-

⁶⁷ B. Krahe, *Agresja*, *op. cit.*, s. 39.

⁶⁸ S. Florek, P. Piotrowski, *Biopsychologiczne i społeczne determinanty zachowań agresywnych dzieci i młodzieży*, w: S. Florek, M. Grygielski (red.), *Agresja i przemoc w drodze do dorosłości: stare oblicza i metody przeciwdziałania*, Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, Nowy Sącz 2013, s. 31.

⁶⁹ L. Berkowitz, *O powstaniu i regulowaniu gniewu i agresji*, „Nowiny Psychologiczne” 1991, nr 1–2, s. 85–105; H. Pietrzak, *Agresja indywidualna...*, *op. cit.*, s. 36, 37; B. Hołyst, *Kryminologia...*, *op. cit.*, s. 742, 743.

wość, iż jednostka doświadczająca frustracji kieruje swoją agresję na bezpośrednie źródło frustracji, a w przypadku jego braku na obiekty kojarzone z jej przyczyną⁷⁰.

Z zeznań świadków oraz samych sprawców skazanych za znęcanie się nad zwierzętami wynika, iż uzewnętrznienie przez nich agresji często poprzedzał etap pośredni w postaci gniewu. Czynniki wywołujące ten stan emocjonalny związane były m.in. z nieudanym pożyciem małżeńskim lub partnerskim (niewypełnianie obowiązków seksualnych przez partnera, niewłaściwe zajmowanie się obowiązkami domowymi), brakiem możliwości zaspokojenia potrzeb egzystencjalnych, kłótniami sąsiedzкими, niespełnianiem wymagań stawianym dzieciom, zachowaniem zwierzęcia (np. szczekanie). Jako przykład przytoczyć można tutaj dwie sprawy karne, w których odczuwany przez sprawców gniew przyczynił się do popełnienia czynu o charakterze agresywnym. W pierwszej z nich sprawca został skazany za niehumanitarne uśmiercenie zwierzęcia (psa) poprzez wyrzucenie go przez balkon. Zwierzę należało do jego dzieci. Przyczyną jego zachowania była odczuwana złość spowodowana otrzymaniem przez dzieci złych ocen w szkole. Sprawca swoją agresję skierował na zwierzę, które potraktował jako funkcjonalny zamiennik źródła frustracji (sygn. akt II K 707/02). Druga sprawa dotyczyła recydywisty kryminologicznego w zakresie przestępstwa znęcania się z art. 207 § 1 k.k. oraz 35 u.o.z. Sprawca został skazany na karę pozbawienia wolności w zawieszeniu na okres próby za wieloletnie znęcanie się nad żoną i córką oraz należącym do nich psem. Otrzymanie pierwszego wyroku skazującego wywołało u niego uczucie gniewu. Jeszcze przed jego uprawomocnieniem się postanowił „ukarać” żonę za złożenie obciążających go zeznań, ponownie kierując agresję fizyczną na członków rodziny oraz zwierzę. Przy ponownym skazaniu wymierzono mu karę bezwzględnego pozbawienia wolności (sygn. akt II K 836/12 oraz II K 1401).

4.4. Teoria zachowań agresywnych Fromma

Próby uporządkowania teorii zachowań agresywnych podjął się Erich Fromm, który podzielił je na dwie grupy: obronne zachowania agresywne oraz biologiczne dezadaptacyjne zachowania agresywne, tj. destruktywność i okrucieństwo. Co istotne, autor przypisuje istotną rolę w genezie zachowań agresywnych sytuacji społecznej rozumianej jako układ stosunków międzyludzkich na poziomie rodziny, grup społecznych itp. Pierwsza kategoria zachowań agresywnych ma na celu ochronę istotnych wartości i życia jednostki. Są one zaprogramowane genetycznie, z tym że ujawniają się one dopiero w sytuacji zagrożenia. Zazwyczaj związane są z koniecznością podporządkowania i posłuszeństwem. Jako przykład Fromm podaje żołnierzy, którzy nie mogąc zdecydować się na dezercję i odmowę wykonania rozkazu, zabijają wroga. Biologiczne dezadaptacyjne zachowania agresywne są natomiast wynikiem braku

⁷⁰ R. Stach, *Zachowania agresywne*, „Nauka dla Wszystkich” 1989, nr 428, s. 22, 23.

możliwości zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych z powodu społecznych warunków życia człowieka. Autor zwraca uwagę na więzi międzyludzkie oraz wartości, z którymi jednostka styka się w swoim życiu. Jeżeli człowiek nie potrafi nawiązać współpracy ze społeczeństwem, nie zazna miłości innych ludzi, nie doświadczy poczucia tożsamości, prowadzić to może do destruktywności i okrucieństwa jako przejawów przewyciężenia uczucia osamotnienia i zagubienia⁷¹.

Prawidłowość, że zachowania agresywne mogą być podyktowane potrzebą ochrony życia i zdrowia, zauważono tylko w jednej z badanych spraw karnych. Zarzut popełnienia przestępstwa z art. 35 u.o.z. został postawiony trzem osobom, w tym jednej nieletniej. Jedna z nich jako okoliczność usprawiedliwiająca swoje zachowanie wskazała, że była to reakcja obronna na zagrożenie życia i zdrowia jej rodziny. Sprawa ta nagłośniona była medialnie⁷². Do zdarzenia doszło na tle konfliktu sąsiedzkiego. Sprawca⁷³ twierdził, że pies sąsiada przedostał się na jego posesję i zagryzł hodowane przez niego króliki, co wywołało w nim uczucie gniewu. Będąc pod wpływem alkoholu, zachowywał się agresywnie i groził właścicielowi zwierzęcia użyciem przemocy wobec niego i jego rodziny. Nadmienić należy, że mężczyzna ten był wielokrotnym recydywistą kryminologicznym. W obawie o życie własne i rodziny właściciel psa zgodził się na uśmiercenie zwierzęcia i wydał go sprawcy. W następstwie tego sprawca znęcał się nad psem ze szczególnym okrucieństwem poprzez uderzanie go siekierą. Następnie psa zakopano w dole. Do uśmiercenia zwierzęcia nie doszło w wyniku interwencji osób trzecich (funkcjonariuszy policji). Obaj oskarżeni zostali skazani za przestępstwo z art. 13 § 1 k.k. w zw. z art. 35 ust. 1 w zb. z art. 35 ust. 1a w zw. z art. 35 ust. 2 w zw. z art. 11 § 2 k.k. Przy wymiarze kary sąd wziął pod uwagę wyjaśnienia właściciela zwierzęcia i orzekł wobec niego karę pozbawienia wolności w zawieszeniu na okres próby. Wobec drugiego sprawcy znęcania się zastosowano bezwzględne pozbawienie wolności (sygn. akt VII K 1288/15).

4.5. Teoria nawyku agresji Bussa

Geneza zachowań agresywnych prezentowana była także w koncepcjach behawiorystycznych. Przedstawiciele tego podejścia postawili sobie za cel znalezienie zależności pomiędzy reakcjami agresywnymi a działającymi na nie podniećmi zewnętrznymi oraz wskazanie, w jaki sposób wpływają one na agresywne zachowanie jednostki

⁷¹ R. Stach, *Zachowania agresywne*, op. cit., s. 26–29. Zob. też E. Fromm, *Anatomia ludzkiej destruktywności*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 1998.

⁷² TVN 24, <http://www.tvn24.pl/pomorze,42/skatowali-i-zakopali-go-zywcem-jest-wyrok-dla-oprawcow-psa,639864.html> [dostęp: 15.06.2017].

⁷³ Ze względu na przyjęte na potrzeby pracy kryteria doboru spraw i sprawców tylko jeden z nich został wzięty pod uwagę przy dalszej analizie materiały badawczego. Wobec tej osoby w opisie stanu faktycznego autorka posługuje się terminem sprawca. Pozostałe osoby nie zostały uwzględnione w badaniach.

(stymulująco czy hamująco). Koncepcje te koncentrowały się przede wszystkim na poznaniu procesu nawyku do zachowań agresywnych. Na uwagę zasługuje teoria agresji stworzona przez Arnolda H. Bussa, współtwórcy kwestionariusza agresji służącego do pomiaru tendencji agresywnych⁷⁴. Według niego agresja jest nawykiem napastowania i stanowić może stałą cechę osobowości człowieka. Autor ten wyróżnił cztery typy zachowań agresywnych: fizyczny, werbalny, czynny i bierny. Agresja fizyczna polega na ataku skierowanym przeciwko innemu organizmowi za pomocą własnych organów (np. ręce) lub innych przedmiotów. Atak werbalny to reakcja słowna, której celem jest „zranienie lub zniszczenie ego”. Zasadniczo zachowania agresywne przybierają postać agresji czynnej, czyli aktywnego oddziaływania na inne obiekty, natomiast istotą agresji biernej jest powstrzymanie się od określonego działania⁷⁵. Inne rodzaje agresji wymienione przez Bussa to: agresja behawioralna (skierowana przeciwko konkretnym obiektom), agresja symboliczna (dotyczy obiektów symbolizujących właściwy przedmiot, na który byłaby skierowana), agresja tematyczna (polega na wypowiedziach słownych, które wskazują na skłonności do agresji), agresja bezpośrednia (jest to jawny atak na obiekt będący powodem frustracji), agresja przemieszczona (obiektem ataku są „obiekty zastępcze”, niebędące właściwym przedmiotem agresji), agresja gniewna (powstaje na tle frustracji spowodowanej niepowodzeniami), agresja instrumentalna (związana z osiągnięciem określonego celu)⁷⁶. Siła agresywności determinowana jest czterema zmiennymi. Pierwsza z nich to częstotliwość i intensywność doświadczonych przez jednostkę napaści, frustracji, przykrości, które są czynnikami poprzedzającymi agresję. Drugą stanowi historia wzmocnienia, tj. jak często otrzymywana była nagroda za zachowania agresywne. Kolejną to facylitacja społeczna odnosząca się do norm i standardów panujących w grupie. Ostatnią zmienną jest temperament⁷⁷. W koncepcji Bussa pojawiają się też dwa komponenty zachowań agresywnych: gniew pojmowany jako popęd pobudzający do agresji oraz wrogość, która jest reakcją nawykową wobec ludzi i zdarzeń⁷⁸.

Na podstawie materiału badawczego ustalono, że u 11 sprawców (52,4%) przestępstw z art. 35 u.o.z nawyk do stosowania zachowań agresywnych stanowić może stałą cechę ich osobowości. Przejawem tego jest stosowanie przemocy wobec członków rodziny oraz zwierzęcia przez dłuższy okres. Znalazło to odzwierciedlenie w opisach popełnionych przez nich czynów zarzucanych w akcie oskarżenia. Sprawcom

⁷⁴ A.H. Buss, M. Perry, *The aggression questionnaire*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1992, nr 63, s. 452–459.

⁷⁵ H. Pietrzak, *Agresja indywidualna...*, op. cit., s. 29, 30.

⁷⁶ I. Pufal-Struzik, *Agresywność młodzieży. Źródła, mechanizmy, oblicza*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce 2014, s. 27, 28.

⁷⁷ J. Grochulska, *Reedukacja dzieci agresywnych*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1982, s. 20–22.

⁷⁸ S. Siek, *Wybrane metody badania osobowości*, Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1993, s. 332.

tym stawiany był bowiem najczęściej zarzut wieloletniego znęcania się psychicznego i fizycznego. W grupie tej tylko czterech sprawców było natomiast uprzednio karnych za znęcanie się nad rodziną. Pozostali sprawcy byli osobami niekarzanymi za czyn z art. 207 k.k. Podkreślić należy, iż ofiary przemocy domowej zazwyczaj nie informowały wcześniej organów ścigania o fakcie popełnienia czynu przestępczego lub też odwoływały swoje zeznania obciążające sprawcę. Jednocześnie z zebranego w sprawach materiału dowodowego wynikało, iż sprawcy stosowali często rodzaj agresji przemieszczonej skierowanej na obiekt niebędący bezpośrednim źródłem frustracji, czyli na zwierzęta należące do członka rodziny. Zauważa się, iż wpływ na wyrobienie nawyku do zachowań agresywnych ma tolerancja wiktyimizacji przez członków rodziny. Badania zachowań agresywnych potwierdzają, że z upływem czasu ofiary czynów agresywnych przyzwyczajają się do agresji i coraz słabiej na nią reagują. Tolerancja przemocy związana jest także z hierarchiczną i patriarchalną strukturą widoczną w układzie rodzinnym⁷⁹.

4.6. Teoria zróżnicowanych powiązań Sutherlanda i teoria społecznego uczenia się Bandury

Wśród socjologicznych teorii wyjaśniających zachowania agresywne zwraca się uwagę na teorie strukturalne oraz teorie społecznego uczenia się. Do pierwszej grupy zaliczana jest teoria Edwina H. Sutherlanda, której podstawowym założeniem jest przyjęcie, że zachowanie przestępcze jest normalnym, wyuczonym postępowaniem, które zostaje przyswojone w procesie socjalizacji tak jak inne wzorce zachowań. W wyniku kontaktu z zachowaniami nieprzestępczymi oraz przestępczymi człowiek przyswaja określony system wartości. Zauważa się, że jednostka jest bardziej podatna na popełnienie czynów przestępnych wówczas, gdy zetknie się z „nadwyżką” wzorców akceptujących naruszanie prawa. Uczenie się zachowań przestępczych polega na poznawaniu sposobów i technik popełniania czynów przestępnych, jak również motywów, dążeń i postaw wyrażanych przez ich sprawców. Kluczową rolę w internalizacji wzorców pełni kontakt z innymi osobami, przede wszystkim z najbliższego otoczenia (rodzina, rówieśnicy, sąsiedzi). W piśmiennictwie teorię Sutherlanda zalicza się do tzw. teorii transmisji kulturowej z uwagi na to, iż przestępczość jest czynnikiem trwale związanym z kulturą społeczną⁸⁰.

Dopełnieniem teorii zróżnicowanych powiązań jest stworzona przez Alberta Bandurę teoria społecznego uczenia się. Wskazuje ona na mechanizmy psychosocjalne, mające wpływ na zachowanie się jednostki. Centralnym założeniem tej

⁷⁹ S.D. Herzberger, *Przemoc domowa. Perspektywa psychologii społecznej*, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa 2002, s. 40–44. Zob. też D. Pstrąg, *Tolerancja wobec przemocy jako czynnik etiologiczny przestępczości*, w: F. Kozaczuk (red.), *Zachowania przestępcze. Przyczyny i zapobieganie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2010, s. 101–118.

⁸⁰ B. Hołyst, *Kryminologia...*, *op. cit.*, s. 755, 756.

teorii jest uznanie, że ludzkie zachowanie kształtuje się w wyniku oddziaływania czynników środowiskowych oraz osobowościowych. Postawy prezentowane przez jednostkę zostają ukształtowane na skutek obserwacji, inaczej – modelowania społecznego. Głównym źródłem informacji jest najbliższe otoczenie. Autor zwrócił uwagę, że jednostka uczy się zachowań agresywnych poprzez własne bezpośrednie doświadczenie lub przez naśladownictwo. Podkreślić trzeba, że samo zetknięcie się z zachowaniami przestępczymi nie oznacza, że jednostka staje się od razu przestępcą. Przyjmuje się, że katalizatorem wyuczonych zachowań przestępczych są dodatkowe bodźce zewnętrzne⁸¹. Do mechanizmów wyzwalania zachowań agresywnych zaliczyć można trzy typy czynników. Pierwszy z nich określany jest mianem awersyjnych i prowadzi głównie do agresji typu emocjonalnego. Są to wszelkie zagrożenia (atak, groźba, obelgi), niekorzystne zmiany warunków życia, niepowodzenia w osiągnięciu celu itp. Drugą grupę stanowią czynniki instrumentalne związane z użyciem agresji w celu osiągnięcia jakiejś korzyści. Ostatnia grupa to czynniki modelujące, czyli agresja osób w najbliższym otoczeniu⁸². Rozwinięciem klasycznej teorii uczenia się zachowań przestępczych jest koncepcja Alberta Bandury i Richarda H. Waltersa. Odrzucili oni teorię frustracji-agresji jako wyjaśnienie genezy zachowań agresywnych i w to miejsce zaproponowali mechanizm uczenia się przez naśladowanie oraz teorię silnych reakcji. Stwierdzili, że do wystąpienia zachowania agresywnego nie jest konieczne, aby jednostka bezpośrednio doświadczyła kar i nagród. Agresja może wystąpić u osoby, która nie miała nawet powodów, żeby zachowywać się agresywnie, a jedynie obserwowała zachowanie innych⁸³. W procesie uczenia się zachowań agresywnych istotnym elementem jest zjawisko identyfikacji z modelem. Wzorce zachowań dostarczają rodzice, którzy w procesie modelowania zachęcają dzieci do takiego postępowania⁸⁴.

Potwierdzenie teorii zróżnicowanych powiązań Sutherlanda i społecznego uczenia się Bandury zauważyć można wśród sprawców objętych badaniami. Na podstawie analizy opinii sądowno-psychiatrycznych ustalono, iż sprawcy przestępstw z art. 35 u.o.z., którzy wykazują także tendencję do zachowań agresywnych wobec ludzi, często sami bezpośrednio doświadczyli agresji ze strony członków rodziny lub byli świadkami zachowań agresywnych w najbliższym otoczeniu. Aż ośmiu z 13 sprawców (61,5%) objętych badaniem psychiatrycznym przyznało, że w ich rodzinnym domu dochodziło do znęcania się przez rodzica nad pozostałymi domownikami. We wszystkich badanych przypadkach agresja pochodziła ze strony ojca. Dysfunkcja tych rodzin przejawiała się w alkoholizmie jednego lub obojga rodziców. Pod wpływem alkoholu dochodziło do awantur domowych, podczas

⁸¹ Zob. szerzej A. Bandura, *Teoria społecznego uczenia się*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

⁸² J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, op. cit., s. 286, 287.

⁸³ J. Heitzman, *Stres w etiologii...*, op. cit., s. 53.

⁸⁴ H. Pietrzak, *Agresja indywidualna...*, op. cit., s. 32.

których miała miejsce także agresja fizyczna i werbalna koncentrująca się głównie na ich matkach. Zachowania agresywne zostały przez przyszłych sprawców przestępstw agresywnych przyswojone w procesie socjalizacji na wczesnym etapie życia. Zauważa się, że osoby te pomimo przykrych doświadczeń z dzieciństwa powielają we własnych rodzinach zaobserwowane dewiacyjne wzorce. Dotyczy to nie tylko stosowania agresji wobec członków rodziny, ale również nadużywania alkoholu. Mechanizmy wyzwalania zachowań agresywnych były różnego pochodzenia. Najczęściej katalizator stanowiły czynniki awersyjne. Sprawcy wskazywali, że były to: kłótnie rodzinne podczas, których dochodziło do wzajemnej agresji słownej oraz fizycznej, niepowodzenia życiowe związane z utratą pracy i trudną sytuacją finansową, dysfunkcje małżeństwa związane z rozwodem (np. sprawcy po rozwodzie zamieszkiwali w tym samym mieszkaniu). Rzadziej występowały czynniki o charakterze instrumentalnym związane z użyciem agresji w celu osiągnięcia jakiejś korzyści. Przykładowo u jednego ze sprawców motywacją do zachowań agresywnych było wymuszenie na rodzicu środków finansowych. Był on osobą bezrobotną pozostającą na utrzymaniu matki. Jego ojciec w tym czasie przebywał w zakładzie karnym za znęcanie się nad rodziną. Sprawca, podobnie jak jego ojciec, swoje niepowodzenia życiowe wyładowywał na matce oraz młodszym rodzeństwie. Jedną z form psychicznego znęcania się było kierowanie agresji na zwierzę – kota należącego do siostry. *Modus operandi* sprawcy polegał na znęcaniu się nad zwierzęciem poprzez szczucie psem, który zachowywał się agresywnie i zagryzł kota. Czynnikiem modelującym oprócz „naśladownictwa” zachowania ojca była także agresja w jego najbliższym otoczeniu. Jego starszy brat również znęcał się fizycznie i psychicznie nad pozostałymi członkami rodziny. Obaj uzależnieni byli od alkoholu i środków odurzających. Sprawca został skazany za znęcanie się i uśmiercenie zwierzęcia oraz znęcanie się nad rodziną (sygn. akt VII K 172/14).

4.7. Teoria samokontroli Hirshiego i Gottfredsona

Pod koniec lat 90. XX w. na popularności zyskała socjologiczna teoria kontroli stworzona przez Trávisa Hirschiego, który stwierdził, że przestępczość jest wynikiem braku więzi pomiędzy jednostką a takimi grupami, jak rodzina, grupa szkolna lub rówieśnicza. Dalsze prace badawcze nad poszukiwaniem źródeł przestępczości przyczyniły się do sformułowania teorii samokontroli we współautorstwie z Michaielem Gottfredsonem. Zakłada ona, że zachowania przestępcze pozostają w bliskim związku z poziomem samokontroli, które jest zjawiskiem wyuczonym. Zauważono, że jednostki cechujące się niską samokontrolą są przeważnie impulsywne, mało wrażliwe, skłonne do używania przemocy i podejmowania ryzyka, nastawione na osiągnięcie doraźnych celów, o niskim poziomie inteligencji werbalnej. Ponadto mają trudności ze znalezieniem pracy i jej utrzymaniem, nawiązywaniem kontaktów społecznych, wywiązywaniem się ze zobowiązań rodzicielskich i finansowych. Za niski poziom

samokontroli odpowiada przede wszystkim nieodpowiednie wychowanie spowodowane nieadekwatnym monitorowaniem postępowania dziecka, nierozpoznanie u niego zachowań dewiacyjnych oraz niekonsekwentnym karaniem nieprawidłowych. Teoria ta zakłada, że dystrybucja wieku w zachowaniach przestępczych jest zjawiskiem stałym. O ile skłonności do takich zachowań pozostają relatywnie na tym samym poziomie, o tyle z wiekiem następuje spadek zachowań przestępczych. Spowodowane jest to czynnikami naturalnymi, biologicznymi, fizycznymi, które prowadzą wraz z upływem czasu do wypalenia się sprawców. Czynnikiem hamującym jest także socjalizacja jednostki i wystąpienie ograniczeń odnośnie do sposobności i okazji do popełnienia przestępstwa⁸⁵.

Odnosząc powyższą teorię do sprawców objętych badaniami, wskazać należy, iż wykazują oni cechy charakterystyczne dla osób o niskim poziomie samokontroli. Dotyczy to w szczególności tych, u których zdiagnozowano osobowość dysocjalną. Ponadto aż 15 przebadanych sprawców (71,4%) stanowiły osoby bezrobotne, mające wykształcenie podstawowe lub zawodowe. Opinie sądowo-psychiatryczne wykazały, iż w okresie dorastania sprawiali oni problemy wychowawcze przejawiające się m.in. w lekceważącym stosunku do obowiązków szkolnych, wagarowaniu, picciu alkoholu, ucieczkach z domu. Podkreślić należy także, że w przypadku sprawców znęcania się nad zwierzętami nie odnotowuje się spadku zachowań przestępczych wraz z wiekiem.

4.8. Techniki neutralizacji Sykesa i Matzy

Zauważono, iż sprawcy znęcania się nad zwierzętami, którzy jednocześnie wykazują tendencję do zachowań o charakterze przemocowym, często wskazują okoliczności, które w ich przekonaniu usprawiedliwiają popełniony przez nich czyn przestępny. W kryminologii taka postawa wyjaśniana jest na podstawie koncepcji technik neutralizacji autorstwa Greshama M. Sykesa oraz Davida Matzy i zaliczana jest do tzw. teorii uczenia się zachowań przestępczych. Koncepcja ta zakłada, że jednostka internalizuje funkcjonujące w społeczeństwie wartości i normy, ale jednocześnie przyswaja sobie pewne techniki neutralizacji, za pomocą których usprawiedliwia swoje przestępcze zachowanie⁸⁶. Techniki te koncentrują się na sposobach argumentacji, która zostaje przez sprawców wcześniej wyuczona. Istotą tej koncepcji nie jest zanegowanie naganności swojego czynu, ale wskazanie okoliczności wyłączających określone normy i łagodzących ich naganny charakter. W opinii sprawcy pozwala to na ekskulpację i zneutralizowanie norm, które swoim zachowaniem naruszył⁸⁷. Do technik neutralizacji autorzy ci zaliczyli następujące rodzaje argumentacji: zaprzeczenie

⁸⁵ B. Hołyst, *Kryminologia...*, op. cit., s. 770.

⁸⁶ L. Tyszkiewicz, *Kryminologia...*, op. cit., s. 236.

⁸⁷ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, op. cit., s. 125, 126.

odpowiedzialności, zaprzeczenie ofiary, zaprzeczenie bezprawia, potępienie potępiających, powołanie się na wyższe racje. Podkreślić należy, iż możliwe jest zastosowanie również innych technik argumentujących popełnienie czynu przestępnego. Ich wspólną cechą jest stosowanie manipulacji pojęciowej, która pozwala sprawcom na samousprawiedliwienie się. Mają one na celu ukazanie procesu psychospołecznego, pozwalającego na uniknięcie dysonansu poznawczego, związanego z naruszeniem norm przyjętych w danej zbiorowości⁸⁸.

Wśród badanej populacji sprawcy najczęściej tłumaczyli swoje zachowanie tym, że zwierzę było agresywne, co spowodowało konieczność podjęcia przez nich działań obronnych. Ustalono, że ośmiu sprawców (38% badanej populacji) wskazywało jako uzasadnienie swojego czynu powyższy argument. W ich przekonaniu była to okoliczność usprawiedliwiająca ich czyn i wyłączająca winę. Jednocześnie z zeznań świadków (przeważnie również ofiar przemocy domowej), zebranych na potrzeby postępowania karnego, wynikało, że zwierzę instynktownie stawało w obronie członka rodziny, na którego skierowana była agresja fizyczna lub słowna sprawcy. W literaturze poświęconej badaniu zachowań agresywnych psów podaje się, iż zasadniczo u zwierząt tych występują dwa typy agresji. Pierwszy z nich to agresja obronna – pies reaguje na zbliżającego się osobnika, broni siebie (lub chroni kogoś bliskiego) przed nadchodzącym realnym zagrożeniem. Agresja może być powodowana rozdrażnieniem i bólem, których zwierzę spodziewa się doświadczyć, lub strachem, gdy pies postrzega człowieka jako zagrożenie. Drugi typ to agresja ofensywna – pies zbliża się do danego osobnika, żeby go zaatakować. Zachowanie takie może nastąpić w wyniku warunkowania sprawczego, np. poprzez szczucie psem⁸⁹. Sprawcy przestępstw z art. 35 u.o.z., którym postawiono także zarzut przestępstwa z art. 207 § 1 k.k., równie często usprawiedliwiali swój czyn tym, że osoba, na którą skierowali agresję, sprowokowała ich do zachowania agresywnego np. poprzez wszczęcie awantury domowej, wywołanie konfliktu.

4.9. Teorie drogi życiowej

W wyjaśnieniu zachowań agresywnych relewantne wydają się również teorie drogi życiowej (*life course*). Odwołują się one do poszczególnych okresów życia człowieka, które zdeterminowane są przez konkretne wydarzenia. Pionierami w badaniach nad biegiem życia byli William Thomas i Florian Znaniecki, którzy skoncentrowali się nad biografią człowieka w kategoriach kulturowej wartości i wzoru. Przedstawiciele teorii drogi życiowej podkreślają rolę doświadczeń życiowych i interakcji ze społeczeństwem w kształtowaniu osobowości. Zauważono, że na skutek zakłóceń na kolejnych

⁸⁸ Zob. G.M. Sykes, D. Matza, *Techniques of neutralization. A theory of delinquency*, „American Sociological Review” 1957, t. XX, s. 664–670.

⁸⁹ J. Dehasse, *Agresja u psów. Postępowanie w przypadku zachowań agresywnych u psów*, tłum. M. Kaczorowska, J. Iracka, Wydawnictwo Galaktyka, Łódź 2006, s. 80–119.

etapach życia człowieka dochodzi do wykształcenia postawy społecznej. Teorie te posłużyły również do analizy karier przestępczych jednostek (*criminal careers*). Zdaniem Davida P. Farringtona człowiek mający tendencję do zachowań społecznych wchodzi na drogę przestępstwa w wyniku interakcji ze środowiskiem, w którym istnieje sposobność i funkcjonują wzorce potrzebne do jego popełnienia. Wśród cech mających wpływ na tendencję do zachowań społecznych wskazał on m.in. na: nienawiść, agresję, nadpobudliwość, impulsywność, niski poziom inteligencji, przestępczość w rodzinie, złą sytuację socjalno-ekonomiczną (bezrobocie, bieda, złe warunki mieszkaniowe), złą sytuację rodzinną (rozwód rodziców, konflikty w rodzinie), niedostateczną opiekę rodzicielską⁹⁰. Przedstawiciele teorii drogi życiowej zwrócili uwagę na więzi człowieka ze społeczeństwem. Według Terence'a Thornberry'ego w wieku młodzieńczym dochodzi do osłabienia więzi społecznych, czego przyczyną jest słabe przywiązanie do rodziny, lekceważenia obowiązków szkolnych lub odrzucania przyjętych w zbiorowości wzorców i wartości. Stwierdził on, że jeżeli w okresie tym jednostka zetknie się ze środowiskiem przestępczym i znajdzie w nim uznanie, a rodzina nie potępi tego faktu, osoba taka prawdopodobnie wejdzie na ścieżkę przestępczą. Istotną rolę w przebiegu drogi życiowej przypisywana jest nieformalnym grupom kontroli społecznej. Robert J. Sampson i John H. Laub zauważyli, że wpływ na zachowanie człowieka ma jego najbliższe otoczenie, m.in. rodzina, społeczność lokalna, współpracownicy, ponieważ instytucje te mogą zapobiegać tendencji do zachowań społecznych. Kluczową rolę przypisali oni stabilności ekonomicznej (zatrudnienie) oraz stabilnej sytuacji rodzinnej⁹¹.

Zauważa się, że na linię życiową badanych sprawców wpływ miało oddziaływanie czynników środowiska rodzinnego. Sprawcy przyswoili wartości i postawy funkcjonujące w rodzinie, takie jak zachowania agresywne. W tym kontekście słuszny wydaje się pogląd, że proces socjalizacji w rodzinach dysfunkcyjnych jest wypaczony przez nieprawidłowe wzorce osobowe przekazywane przez rodziców i wpływa na dalszą biografię jednostki⁹². Szczególną rolę w genezie zachowań agresywnych przypisuje się doświadczeniom z dzieciństwa związanym z nieprawidłowym funkcjonowaniem rodziny. Wadliwe postawy rodzicielskie przekazywane jednostce w okresie dorastania są przez nią przyswajane. Rodziny takie charakteryzują się zazwyczaj niskim poziomem kultury współżycia społecznego oraz lekceważącym stosunkiem do innych osób. W relacjach rodzinnych dochodzi często do przemocy fizycznej i agresji słownej. Wpływ na kształtowanie osobowości dziecka ma także alkoholizm rodziców. Czynnikiem warunkującym stosowanie przemocy przez osoby dorosłe

⁹⁰ B. Toroń, *Przestępczość skazanych...*, *op. cit.*, s. 9, 10.

⁹¹ M. Marczak, *Przestępczość kobiet w perspektywie teorii drogi życiowej*, w: M. Konopczyński, B.M. Nowak (red.), *Resocjalizacja – ciągłość i zmiana*, Wydawnictwo Pedagogium, Warszawa 2008, s. 195–198.

⁹² Zob. A. Matysiak-Błaszczyk, *Sytuacja życiowa kobiet pozbawionych wolności*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2010, s. 76.

jest międzypokoleniowy przekaz wzorców przemocy. Jednostka poprzez obserwację (jest świadkiem przemocy w rodzinie) lub doświadczenie na własnej osobie aktów agresji przenosi zachowania rodzinne z dzieciństwa do swojej rodziny⁹³.

Bez względu na wzorce przyswojone w okresie dorastania u jednostki mogą pojawić się tendencje do zachowań agresywnych także na etapie dorosłości. Przyczynami mogą być tzw. patologie małżeństwa, np. rozwód, separacja, konflikty z partnerem. Sytuacja panująca pomiędzy partnerami może stanowić hamulec do przejawiania agresji (udane pożycie) bądź stymulować do niej (konflikty)⁹⁴. Sprawcy, którzy zostali skazani za znęcanie się nad zwierzętami oraz osobami najbliższymi, argumentowali, że podłożem zachowań agresywnych były przede wszystkim konflikty rodzinne. Wyjaśnia to koncepcja Mervina Wolfganga, która zakłada, że przemoc zdarza się najczęściej w najbliższych relacjach społecznych, a agresja jest spowodowana narastającymi konfliktami pomiędzy sprawcą i ofiarą⁹⁵.

Wskazuje się, iż zdarzenia w danej fazie życia wywierają wpływ na dalsze jego fazy. W swoich zeznaniach sprawcy podawali, że tzw. punktami zwrotnymi na ich ścieżce życiowej były także niepowodzenia życiowe, takie jak rozpad małżeństwa, utrata pracy, śmierć rodziców w okresie dziecięcym lub ich alkoholizm. Podkreślenia również wymaga fakt, iż 17 sprawców (81%) stanowili recydywiści kryminologiczni. Pokazuje to, że prowadzony przez nich styl życia związany był z wykształceniem postawy nonkonformistycznej.

Wnioski

Problematyka przestępstw agresywnych wymierzonych w ludzi oraz zwierzęta jest zagadnieniem interdyscyplinarnym z pogranicza nauk kryminologicznych, socjologii, psychologii, a także nauk medycznych i weterynaryjnych. Obejmuje swoim zakresem tak bardzo złożone problemy, iż ich wyczerpujące przedstawienie w opracowaniu o tak ograniczonych ramach redakcyjnych wydaje się niemożliwe. Autorka musiała zatem wielokrotnie rozstrzygać, które kwestie wyeksponować, a które jedynie zasygnalizować. Niniejszy artykuł nie pretenduje zatem do miana kompleksowej analizy zjawiska, lecz zwraca jedynie uwagę czytelnika na jego węzłowe zagadnienia. Zaznaczyć trzeba, że przeprowadzone badania mają jedynie charakter pilotażowy. Dogłębna analiza omawianego zjawiska wymaga rozszerzenia badań, jak również sprawdzenia późniejszej karalności wszystkich sprawców, którzy zostali skazani za

⁹³ A. Cichy, C.T. Szyjko, *Zagrożenia dla bezpieczeństwa...*, op. cit., s. 21, 22.

⁹⁴ W kryminologii okoliczności bezpośrednio lub pośrednio sprzyjające popełnieniu przestępstwa nazywane są czynnikami kryminogennymi, natomiast odsuwające prawdopodobieństwo jego popełnienia czynnikami antykryminogennymi. L. Tyszkiewicz, *O niektórych ogólnych problemach kryminologii i znaczeniu paradygmatu humanistycznego*, „Archiwum Kryminologii” 2009, t. XXXI, s. 71.

⁹⁵ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, op. cit., s. 280.

przestępstwo z art. 35 u.o.z. Przytoczone we wstępie wyniki badań zagranicznych wskazują bowiem, że agresja często eskaluje, a znęcanie się nad zwierzętami poprzedza agresję wobec ludzi. Badania przeprowadzone na potrzeby niniejszej pracy pozwoliły na zweryfikowanie postawionych we wstępie hipotez badawczych oraz sformułowanie wniosków. Główna hipoteza badawcza postawiona przez autorkę, dotycząca istnienia korelacji pomiędzy agresją wobec zwierząt i agresją wobec ludzi, została z całą pewnością potwierdzona. Konfrontując natomiast postawione na wstępie procesu badawczego hipotezy szczegółowe z zaprezentowanymi powyżej wynikami badań własnych, można sformułować następujące tezy:

- sprawcy przestępstw znęcania się nad zwierzętami byli w większości recydywistami kryminologicznymi w zakresie przestępstw agresywnych;
- wśród sprawców uprzednio karanych za przestępstwa agresywne dominowało przestępstwo znęcania się nad osobą najbliższą z art. 207§ 1 k.k.;
- możliwe jest wyszczególnienie cech wspólnych charakteryzujących sprawców stosujących akty agresji wobec zwierząt oraz wobec ludzi;
- dominującą rolę w procesie kryminogenezy sprawców analizowanych przestępstw odgrywają zarówno czynniki psychologiczne (endogenne), jak i socjologiczne (egzogenne).

W niniejszym opracowaniu podjęto próbę wyjaśnienia przyczyn zjawiska agresji wobec zwierząt i agresji wobec ludzi oraz przedstawienia jego symptomów. Wykazano również korelację pomiędzy tymi, jak wykazały badania, ściśle powiązаныmi fenomenami. Artykuł stanowić może także przyczynek do naukowej i społecznej dyskusji nad sformułowaniem skutecznej strategii przeciwdziałania tej patologii społecznej. Jako kierunek dalszych analiz i dociekań naukowych zaproponować można bowiem w szczególności aspekt profilaktyczny zjawiska, ponieważ zagadnienia etiologiczne i fenomenologiczne wydają się być zbadane w wystarczającym zakresie. Reasumując, uznać zatem można, iż zrealizowany został cel badawczy, jakim była naukowa analiza związków pomiędzy tendencją do stosowania agresji wobec zwierząt a zachowaniami agresywnymi wobec ludzi. Szacując rzeczywistą liczbę przestępstw agresywnych wobec zwierząt i ludzi, uwzględnic należy „ciemną liczbę” tego zjawiska. Ze względu na relacje łączące ofiary i sprawców fakt popełnienia przestępstwa nie jest zgłaszany organom ścigania. Analizując chociażby zeznania pokrzywdzonych w objętych badaniami sprawach karnych, którzy zdecydowali się na poinformowanie o występującej w domu przemocy, sądzić należy, że liczba nieujawnionych przestępstw w tym zakresie jest wysoka. Z przeprowadzonych badań wynika, że przyczyny agresji wobec różnych typów ofiar (ludzie i zwierzęta) są często takie same. Podkreślić przy tym należy, że ujawnione korelacje pomiędzy agresją wobec ludzi i zwierząt są szczególnie widoczne w przypadku przemocy domowej, a atakowane zwierzęta nie są „obce” sprawcy. Pozwala to na postawienie tezy, że krzywdzenie zwierząt jest elementem kryminologicznego obrazu przestępstwa przemocy w rodzinie. Dokonane w tym zakresie ustalenia potwierdzają tym samym wyniki badań zagranicznych.

Bibliografia

- Ascione F.R., *Children and Animals. Exploring the Roots of Kindness and Cruelty*, Purdue University Press, West Lafayette 2005.
- Ascione F.R. (red.), *The International Handbook of Animal Abuse and Cruelty. Theory, Research and Application*, Purdue University Press, West Lafayette 2007.
- Ascione F.R., Arkow Ph. (red.), *Child Abuse, Domestic Violence and Animal Abuse. Linking the Circles of Compassion for Prevention and Intervention*, Purdue University Press, West Lafayette 1999.
- Bandura A., *Teoria społecznego uczenia się*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Berkovitz L., *O powstaniu i regulowaniu gniewu i agresji*, „Nowiny Psychologiczne” 1991, nr 1–2, s. 85–105.
- Binczycka-Anholcer M., *Współczesne poglądy na zachowania agresywne*, w: Binczycka-Anholcer M. (red.), *Przemoc i agresja jako zjawiska społeczne*, Polskie Towarzystwo Higieny Psychicznej, Warszawa 2003, s. 34–45.
- Blazina C., Boyraz G., Shen-Miller D. (red.), *The Psychology of the Human-Animal Bond. A Resource for Clinicians and Researchers*, Springer, New York 2011.
- Błachut J., *Problemy związane z pomiarem przestępczości*, Wolters Kluwer, Warszawa 2007.
- Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Arche, Gdańsk 2001.
- Błońska B., *Przemoc wobec zwierząt jako sygnał przemocy wobec kobiet i dzieci*, w: Akademia Praw Kobiet, *O przemocy wobec kobiet. Wykłady*, Fundacja Feminoteka, Warszawa 2015.
- Brown N., *Zazdrosny partner*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2006.
- Bryk J., *Pojęcie przemocy w prawie karnym*, w: Binczycka-Anholcer M. (red.), *Przemoc i agresja jako zjawiska społeczne*, Polskie Towarzystwo Higieny Psychiatrycznej, Warszawa 2003, s. 93–110.
- Bykowska B., *Przemoc domowa w rodzinie alkoholowej*, w: Dębski M. (red.), *Przemoc w rodzinie. Między teorią a praktyką*, Stowarzyszenie na rzecz Bezdomnych Dom Modlitwy AGAPE, Nowy Staw 2008, s. 54–64.
- Carlsson C., *Continuities and Changes in Criminal Careers*, Stockholm University, Stockholm 2014.
- Cichy A., Szyjko C.T., *Zagrożenia dla bezpieczeństwa w obliczu przemocy domowej*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2015.
- Cierpiałkowska L., *Zachowania asertywne i agresywne w rodzinach z problemami alkoholowymi*, w: Binczycka-Anholcer M. (red.), *Przemoc i agresja jako zjawiska społeczne*, Polskie Towarzystwo Higieny Psychicznej, Warszawa 2003, s. 256–267.
- Cybalski M., *Przemoc stosowana przez kobiety*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2014.
- Czebański A., *Agresja i autoagresja w wybranych socjologicznych teoriach samobójstw*, w: Binczycka-Anholcer A. (red.), *Agresja i przemoc a zdrowie psychiczne*, Warszawa-Poznań 2001, s. 166–172.
- DeGue S., *A triad of family violence. Examining overlap in the abuse of children, partners and pets*, w: Blazina Ch., Boyraz G., Shen-Miller D. (red.), *The Psychology of the Human-Animal Bond. A Resource for Clinicians and Researchers*, Springer 2011, s. 245–262.
- Dehasse J., *Agresja u psów. Postępowanie w przypadku zachowań agresywnych u psów*, Wydawnictwo Galaktyka, Łódź 2006.

- Dollard J., Miller N.E., *Osobowości i psychoterapia. Analiza w terminach uczenia się i myślenia i kultury*, PWN, Warszawa 1967.
- Fitzgerald A.J., *Animal Abuse and Family Violence: Researching the Interrelationships of Abusive Power*, Edwin Mellen Press, Lewiston, NY 2005.
- Florek S., Piotrowski P., *Biopsychologiczne i społeczne determinanty zachowań agresywnych dzieci i młodzieży*, w: Florek S., Grygielski M. (red.), *Agresja i przemoc w drodze do dorosłości: stare oblicza i metody przeciwdziałania*, Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, Nowy Sącz 2013, s. 29–42.
- Frączek A., *Czynności agresywne jako przedmiot eksperymentalnej psychologii społecznej*, w: Frączek A. (red.), *Studia nad psychologicznymi mechanizmami czynności agresywnych*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1979, s. 9–32.
- Frączek A., *Problemy psychologicznej teorii frustracji*, „Psychologia Wychowawcza” 1973, nr 3, s. 284–299.
- Fromm E., *Anatomia ludzkiej destruktywności*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 1998.
- Gardocka T., Gruszczyńska A., *Status zwierzęcia. Zagadnienia filozoficzne i prawne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012.
- Grochulska J., *Reedukacja dzieci agresywnych*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1982.
- Grzyb M., *Zielona kryminologia*, „Archiwum Kryminologii” 2011, t. XXXIII, s. 7–26.
- Grzyb M., Habzda-Siwek E., *Płeć a przestępczość. O problemie dysproporcji płci wśród sprawców przestępstw z użyciem przemocy*, „Archiwum Kryminologii” 2013, t. XXXV, s. 95–135.
- Heitzman J., *Stres w etiologii przestępstw agresywnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002.
- Herzberger S.D., *Przemoc domowa. Perspektywa psychologii społecznej*, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa 2002.
- Hołyst B., *Kryminologia*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Hołyst B., *Psychologia kryminalistyczna*, LexisNexis, Warszawa 2009.
- Hutton J.S., *Animal abuse as a diagnostics approach in social work*, w: Katcher A.H., Beck A.M. (red.), *New Perspectives on Our Lives with Companion Animals*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1983, s. 444–447.
- Kędzierska G., *Kryminologiczna i kryminalistyczna analiza wybranych elementów udziału kobiet w realizacji przestępstwa*, w: Kędzierska G., Pływaczewski W. (red.), *Kryminologia wobec współczesnych wyzwań cywilizacyjnych*, Katedry Kryminologii i Polityki Kryminalnej WPiA UWM, Olsztyn 2005, s. 23–28.
- Konarska-Wrzosek W., *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 1999.
- Krahe B., *Agresja*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.
- Krajewski K., *O pojęciu przemocy w kryminologii*, „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne” 1988, t. XIX, s. 71–86.
- Lackwood R., Ascione F.R., *Cruelty to Animals and Interpersonal Violence. Readings in Research and Application*, Purdue University Press, West Lafayette 1998.
- Lernell L., *Zarys kryminologii ogólnej*, PWN, Warszawa 1973.
- Lew-Starowicz Z., Pikulski S., *Zazdrość, seks, zbrodnia*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1990.

- Linowski K., Wysocki I., *Agresja, autoagresja i przemoc w życiu człowieka. Przyczyny, przejawy, przeciwdziałanie i resocjalizacja*, Politechnika Radomska, Radom 2012.
- Marczak M., *Przestępczość kobiet w perspektywie teorii drogi życiowej*, w: Konopczyński M., Nowak B.M. (red.), *Resocjalizacja – ciągłość i zmiana*, Wydawnictwo Pedagogium, Warszawa 2008, s. 195–198.
- Matysiak-Błaszczyk A., *Sytuacja życiowa kobiet pozbawionych wolności*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2010.
- Merz-Perez L., Heide K.M., *Animal Cruelty. Pathway to Violence against People*, Altamira Press Walnut Creek, CA 2004.
- Modzelewska O., *Mężczyźni a przemoc*, w: Borys E., Willan-Horla L., Frankowiak J. (red.), *Konteksty przemocy – w poszukiwaniu uwarunkowań*, Centrum Badań Społecznych UWM, Olsztyn 2016, s. 120–128.
- Narodowska J., *Przestępstwa kłusownictwa rybackiego na wodach śródlądowych. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej WPiA UWM Olsztyn 2016.
- Nowakowski K., *Inteligencja emocjonalna a kompetencje społeczne osób o psychopatycznej strukturze osobowości*, Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2015.
- Ostaszewski P., *Statystyczny obraz przestępstwa znęcania się nad zwierzętami*, w: Mozgawa M. (red.), *Prawo w działaniu*, t. IX: *Sprawy karne*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 101–117.
- Peisert M., *Formy i funkcje agresji werbalnej. Próba typologii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004.
- Pietrzak H., *Agresja indywidualna i zbiorowa w sytuacji napięć i konfliktów społecznych*, Wydawnictwo WSP, Rzeszów 1992.
- Pływaczewski W. (red.), *Prawnokarne i kryminologiczne aspekty ochrony środowiska*, Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej WPiA UWM, Olsztyn 2012.
- Pływaczewski W., Kotowska M. (red.), *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych*, Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej WPiA UWM, Olsztyn 2011.
- Pływaczewski W., Nowak A., Porwisz M. (red.), *Przeciwdziałanie międzynarodowej przestępczości przeciwko środowisku naturalnemu z perspektywy organów ścigania*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2017.
- Pstrąg D., *Tolerancja wobec przemocy jako czynnik etiologiczny przestępczości*, w: Kozaczuk F. (red.), *Zachowania przestępcze. Przyczyny i zapobieganie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2010, s. 101–118.
- Pufal-Struzik I., *Agresywność młodzieży. Źródła, mechanizmy, oblicza*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce 2014.
- Radecki W., *Ustawa o ochronie zwierząt. Komentarz*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2012.
- Siek S., *Wybrane metody badania osobowości*, Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1993.
- Stach R., *Zachowania agresywne*, „Nauka dla Wszystkich” 1989, nr 428, s. 3–73.
- Sykes G.M., Matza D., *Techniques of neutralization. A theory of delinquency*, „American Sociological Review” 1957, t. XX, s. 664–670.
- Szymczak M. (red.), *Słownik języka polskiego*, t. I, PWN, Warszawa 1979.
- Szymczak M. (red.), *Słownik języka polskiego*, t. II, PWN, Warszawa 1979.

- Toroń B., *Przestępczość skazanych kobiet i mężczyzn w perspektywie biograficznej*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2016.
- Tsirigotis K., Gruszczyński W., *Agresja u dorosłych dzieci alkoholików*, w: Binczycka-Anholcer M. (red.), *Przemoc i agresja jako zjawiska społeczne*, Polskie Towarzystwo Higieny Psychicznej, Warszawa 2003, s. 235–244.
- Tyszkiewicz L., *Kryminologia. Zarys systemu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1983.
- Tyszkiewicz L., *O niektórych ogólnych problemach kryminologii i znaczeniu paradygmatu humanistycznego*, „Archiwum Kryminologii” 2009, t. XXXI, s. 61–72.
- Tyszkiewicz L., *Zarys problematyki badań osobopoznawczych w świetle polskiego systemu prawa karnego i kryminologii*, „Studia Prawnicze” 1972, z. 34, s. 21–41.
- Wieczorek W., *Przemoc seksualna w małżeństwie w perspektywie teologicznomoralnej*, w: Chuchra M., Jęczeń J. (red.), *Przemoc w małżeństwie i rodzinie*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2012, s. 11–31.
- Willian-Horla L., Borys E., *Stereotyp płci a wchodzenie w rolę ofiary lub przemocy*, w: Borys E., Willian-Horla L., Frankowiak J. (red.), *Konteksty przemocy – w poszukiwaniu uwarunkowań*, Centrum Badań Społecznych UWM, Olsztyn 2016, s. 120–128.
- Witkowska-Paleń A., *Przemoc w ujęciu kryminologicznym. Zarys problematyki*, w: Sajdek W., Mróz T. (red.), Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2013, s. 147–167.
- Wójcik D., *Przestępczość i sprawcy przestępstw z użyciem agresji*, „Archiwum Kryminologii”, t. XVII, s. 75–115.
- Zakrzewski S.P., *Zjawiska patologii społecznej. Przyczyny – przebieg – skutki*, Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM, Poznań 2012.
- Żulewska-Sak J., *Agresja, Przemoc i alkohol. Analiza wyników ogólnopolskich badań ankietowych zrealizowanych w 2002 roku*, w: Prejsner M. (red.), *Alkohol. Postawy i zachowania Polaków wobec alkoholu i problemów alkoholowych*, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa 2004, s. 127–135.

Źródła internetowe

- Buss A.H., Perry M., *The aggression questionnaire*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1992, nr 63, https://project-oracle.com/uploads/files/BussPerry_agresion_questionnaire_scoring.pdf [dostęp: 13.05.2017].
- Gullone E., *Animal Cruelty, Antisocial Behaviour and Aggression. More than a Link*, The Palgrave Macmillan 2012, <https://books.google.pl/books?id=JCee33wExSoC&pg=PT138&lpg=PT138&dq=flynn+2000+aggression&source=bl&ots=q7X8CRfkRe&sig=6L18hHgiline8siQEI6eePi5cvYk&hl=pl&sa=X&ved=0ahUKEwj7-dmD2erUAhWIO5oKHWd6BsgQ6AEIzAA#v=onepage&q=flynn%202000%20aggression&f=false>, [dostęp: 12.05.2017].
- TVN 24, <http://www.tvn24.pl/pomorze,42/skatowali-i-zakopali-go-zywcem-jest-wyrok-dla-oprawcow-psa,639864.html> [dostęp: 15.06.2017].

